

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ZOOTEHNIKO

Mojca BALAŠKO

POLOŽAJ POMURSKEGA KMETA: IZKUŠNJE IN NAČRTI

DIPLOMSKO DELO
Univerzitetni študij

**THE POSITION OF THE FARMER IN POMURJE REGION:
EXPERIENCES AND FUTURE PLANS**

GRADUATION THESIS
University studies

Ljubljana, 2016

Diplomsko delo je zaključek univerzitetnega študija kmetijstva – zootehniko. Opravljeno je bilo na Katedri za agrometeorologijo, urejanje kmetijskega prostora ter ekonomiko in razvoj podeželja Oddelka za agronomijo Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani. Intervjuji so bili izvedeni na družinskih kmetijah na območju Pomurske statistične regije.

Komisija za študij 1. in 2. stopnje Oddelka za zootehniko je za mentorico diplomskega dela imenovala prof. dr. Majdo Černič Istenič in za recenzenta prof. dr. Emila Erjavca.

Komisija za oceno in zagovor:

Predsednik: doc. dr. Silvester ŽGUR
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Članica: prof. dr. Majda ČERNIČ ISTENIČ
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo

Član: prof. dr. Emil ERJAVEC
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Datum zagovora:

Podpisana izjavljam, da je naloga rezultat lastnega raziskovalnega dela. Izjavljam, da je elektronski izvod identičen tiskanemu. Na univerzo neodplačno, neizključno, prostorsko in časovno neomejeno prenašam pravico shranitve avtorskega dela v elektronski obliki in reproduciranja ter pravico omogočanja javnega dostopa do avtorskega dela na svetovnem spletu preko Digitalne knjižnice Biotehniške fakultete.

Mojca BALAŠKO

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

ŠD	Dn
DK	UDK 631(043.2)=163.6
KG	kmetijstvo/kmetije/družinske kmetije/kmetje/položaj/ruralna sociologija/intervjuji/ Pomurje/Slovenija
KK	AGRIS E50
AV	BALAŠKO, Mojca
SA	ČERNIČ ISTENIČ, Majda (mentorica)
KZ	SI – 1230 Domžale, Groblje 3
ZA	Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko
LI	2016
IN	POLOŽAJ POMURSKEGA KMETA: IZKUŠNJE IN NAČRTI
TD	Diplomsko delo (univerzitetni študij)
OP	X, 57 str., 4 pregl., 2 sl., 1 pril., 67 vir.
IJ	sl
JI	sl/en
AI	V pričujočem diplomskem delu se osredotočamo na pomurskega kmeta kot osrednjega subjekta družinske kmetije, ki je prevladujoča oblika kmetovanja. Pomurje je izrazito kmetijskega značaja in je prepoznano kot regija z najugodnejšimi naravnimi danostmi za kmetijsko pridelavo v Sloveniji. Zanimalo nas je njegovo doživljanje življenja in dela na kmetiji. Na območju Pomurske statistične regije smo z desetimi nosilci kmetijskih gospodarstev izvedli delno strukturirani intervju. Ugotovili smo, da se kmetje po pristopu Slovenije v Evropsko unijo in prevzemu skupne kmetijske politike soočajo z večjim ekonomskim tveganjem in dodatnim administrativnim delom. Menijo, da država kmetijstvu namenja dovolj pozornosti in da niso odrinjeni na rob. Prav tako se izboljšuje tudi ugled poklica kmeta, zato se kot poklicna skupina ne počutijo marginalizirani. Raziskava je pokazala tudi, da kmetijska svetovalna služba kmetom znanja ne poda v tolikšni meri, da bi pokrila njihove potrebe. Zaradi preobremenjenosti z izvajanjem kmetijske politike časa za terensko delo nimajo. Opazno je zamiranje medsebojne pomoči kmetov pri kmečkih opravilih, medtem ko se na pomoč sorodnikov zelo zanašajo. Kmetje so dejavni v različnih društvih. Živijo v dvo- ali večgeneracijskih gospodinjstvih, kjer si mlajša in starejša generacija vzajemno pomagata. Pri kmečkih opravilih pomagajo vsi družinski člani. Ugotavljamo tudi, da so kmečka opravila in gospodinjstva dela izrazito vezana na spol. Na kmetijah nasledstvo še ni urejeno, kar pa glede na starost najmlajše generacije še ni zaskrbljujoče. Gospodarjev ne skrbi, da se prihodnje generacije ne bi odločile za nadaljevanje kmetovanja.

KEY WORDS DOCUMENTATION

DN Dn
DC UDC 631(043.2)=163.6
CX agriculture/farms/households/family farms/farmers/position/rural sociology/
interviews/Pomurje/Slovenia
CC AGRIS E50
AU BALAŠKO, Mojca
AA ČERNIČ ISTENIČ, Majda (supervisor)
PP SI – 1230 Domžale, Groblje 3
PB University of Ljubljana, Biotechnical Faculty, Department of Animal Science
PY 2016
TI THE POSITION OF THE FARMER IN POMURJE REGION: EXPERIENCES
AND FUTURE PLANS
DT Graduation Thesis (University studies)
NO X, 57 p., 4 tab., 2 fig., 1 ann., 67 ref.
LA sl
AL sl/en
AB This graduation thesis focuses on the farmer as the central subject of the family farm, which is the predominant form of farming. Our purpose was to gain insight into the farmers' perceptions of life and work on the farm in Pomurje, which is a predominately agricultural region recognized as having the most favourable natural conditions for agricultural production in Slovenia. We conducted semi-structured interviews with ten heads of agricultural holdings from the statistical region of Pomurje and concluded that following Slovenia's accession to the European Union and adoption of the Common Agricultural Policy farmers find themselves facing greater economic risk and an increased administrative burden. Nevertheless, in their opinion, the state devotes adequate attention to agriculture. Furthermore, the respectability of the farming profession is improving and the farmers do not feel marginalized. Research findings also show that the Agricultural advisory service does not provide farmers with sufficient information to meet their needs. Advisors do not have time for field work because so much of their efforts are focused on the implementation of the agricultural policy. While the practice of farmers helping one another with agricultural work is diminishing, their reliance on help from relatives remains strong. They also actively participate in various associations. Households consist of two or more generations of family members, with each generation providing help to the others. All family members help with agricultural work on the farm. The division of labour and household activities is gender-based. The issue of succession is not yet settled, but this is not alarming considering the age of members of the younger generation. Heads of holdings did not express concerns about the future generations' desire to discontinue the farming business.

KAZALO VSEBINE

	str.
Ključna dokumentacijska informacija (KDI)	III
Key Words Documentation (KWD)	IV
Kazalo vsebine	V
Kazalo preglednic	VII
Kazalo slik	VIII
Kazalo prilog	IX
Okrajšave in simboli	X
1 UVOD	1
1.1 OPREDELITEV PROBLEMA	1
1.2 NAMEN IN CILJI DIPLOMSKEGA DELA	2
2 PREGLED OBJAV	4
2.1 POMEN DRUŽINSKIH KMETIJ IN OPREDELITVE	4
2.2 KMETIJSKA GOSPODARSTVA V SLOVENIJI IN EU 28	6
2.2.1 Splošne značilnosti kmetijskih gospodarstev	6
2.2.2 Delovna sila na kmetijskih gospodarstvih	8
2.2.2.1 Starostna in spolna struktura kmetijskih gospodarstev	8
2.2.2.2 Izobrazbena struktura kmetijskih gospodarstev	9
2.3 ZNAČILNOSTI KMEČKIH DRUŽIN	11
2.3.1 Delitev dela	11
2.3.2 Število otrok	11
2.3.3 Medgeneracijska solidarnost	12
2.3.4 Problem nasledstva	12
2.3.5 Ugled poklica kmeta	13
2.4 SOCIALNI KAPITAL NA PODEŽELJU	14
2.5 VIRI DOHODKA KMEČKIH DRUŽIN	15
2.6 OBMOČJE RAZISKOVANJA: POMURJE	16
2.6.1 Demografska podoba Pomurja	16
2.6.2 Gospodarske značilnosti Pomurja	17
2.6.3 Pomursko kmetijstvo	18
2.6.3.1 Splošne značilnosti pomurskega kmetijstva	18
2.6.3.2 Delovna sila na kmetijskih gospodarstvih v Pomurju	20
3 MATERIAL IN METODE	23
3.1 IZBOR METODE IN OBLIKOVANJE VPRAŠALNIKA ZA INTERVJU	23
3.2 IZVEDBA INTERVJUJEV	23
4 REZULTATI	25

4.1	OSNOVNI PODATKI O KMETIJAH IN NOSILCIH KMETIJSKE DEJAVNOSTI	25
4.1.1	Opisi kmetij	25
4.1.2	Nosilci kmetijske dejavnosti	27
4.2	ANALIZA INTERVJUJEV	28
4.2.1	Odločitev za kmetovanje in zadovoljstvo z izbiro	28
4.2.2	Pridobitev znanja za delo na kmetiji	29
4.2.3	Delitev dela na kmetiji in življenje v večgeneracijski kmečki družini	31
4.2.4	Viri dohodka kmečkega gospodinjstva	33
4.2.5	Medsebojni stiki in medsebojna pomoč na vasi	35
4.2.6	Ugled poklica kmeta in odnos države do kmetijstva	36
4.2.7	Razmere za kmetijstvo in zaznave sprememb po vstopu Slovenije v Evropsko unijo	37
4.2.8	Načrti za prihodnost	39
5	RAZPRAVA IN SKLEPI	41
5.1	RAZPRAVA	41
5.1.1	Nosilci kmetijske dejavnosti	41
5.1.2	Odločitev za kmetovanje in zadovoljstvo z izbiro	41
5.1.3	Pridobitev znanja za delo na kmetiji	42
5.1.4	Delitev dela na kmetiji in življenje v večgeneracijski kmečki družini	42
5.1.5	Viri dohodka kmečkega gospodinjstva	43
5.1.6	Medsebojni stiki in medsebojna pomoč na vasi	44
5.1.7	Ugled poklica kmeta in odnos države do kmetijstva	44
5.1.8	Razmere za kmetijstvo in zaznave sprememb po vstopu Slovenije v Evropsko unijo	45
5.1.9	Načrti za prihodnost	45
5.2	SKLEPI	46
6	POVZETEK	48
7	VIRI	49
	ZAHVALA	
	PRILOGE	

KAZALO PREGLEDNIC

	str.
Preglednica 1: Ugled poklicev (Slovensko ..., 2014)	13
Preglednica 2: Izobrazba gospodarjev na pomurskih in slovenskih družinskih kmetijah v letih 2000 in 2010 (SURS, 2016l; SURS, 2016m)	21
Preglednica 3: Osnovni podatki o nosilcih kmetijske dejavnosti	27
Preglednica 4: Število skupaj živečih generacij in družinskih članov po spolu v posameznih gospodinjstvih	31

KAZALO SLIK

	str.
Slika 1: Delež KZU glede na površino regije in povprečna velikost KZU na kmetijsko gospodarstvo v letu 2013 (SURS in GURS, cit. po Krajnc, 2014)	19
Slika 2: Struktura kmetijskih zemljišč v uporabi v Pomurju in Sloveniji v letu 2013 (prirejeno po SURS, 2016a)	20

KAZALO PRILOG

Vprašalnik za intervju

OKRAJŠAVE IN SIMBOLI

BDP	bruto domači proizvod
BDV	bruto dodana vrednost
EU	Evropska unija
EU 28	države članice Evropske unije; EU 27 in Hrvaška
FAO	Organizacija Združenih narodov za prehrano in kmetijstvo
GVŽ	glava velike živine
ha	hektar
KZU	kmetijska zemljišča v uporabi
PDM	polnovredne delovne moči

1 UVOD

1.1 OPREDELITEV PROBLEMA

Zaradi ugodnih naravnogeografskih razmer, ki se odražajo v obsežnem območju ravninskega sveta v osrednjem delu in razgibanem gričevnatem svetu na obrobju, je Pomurje največje sklenjeno območje najboljših kmetijskih zemljišč v Sloveniji in je s strateškega vidika najpomembnejše območje za proizvodnjo hrane v državi (Cunder, 2009). Regionalni razvojni program Pomurje 2014–2020, ki je temeljni strateški in programski dokument na regionalni ravni, prepoznava v razvoju pomurskega kmetijstva nacionalni interes. Pomurje lahko s svojimi naravnimi pogoji za razvoj kmetijstva postane konkurenčno evropskim tovrstnim območjem (Sankovič in sod., 2015).

Pomurje je izrazito kmetijskega značaja. Zavzema le 6,6 odstotka slovenskega ozemlja (Sankovič in sod., 2015), po statističnih podatkih iz leta 2013 pa pomurski kmetje obdelujejo 13,5 odstotka vseh kmetijskih zemljišč v državi. V strukturi rabe kmetijskih zemljišč regije obsegajo njive več kot 80 odstotkov, kar presega dvakratno vrednost slovenskega povprečja (SURS, 2016a). Zaradi rodovitnosti prsti imenujemo Pomurje tudi žitnica Slovenije (Cunder, 2009). Tej statistični regiji pripada 45 odstotkov vseh slovenskih njivskih površin, na katerih se prideluje žito (SURS, 2016a). V regiji redijo skoraj desetino glav velike živine (GVŽ) (SURS, 2016b).

Kmetijstvo je v letu 2014 (skupaj z gozdarstvom in ribištvo) prispevalo 6,0 odstotka bruto dodane vrednosti (BDV) celotnega gospodarstva regije. Višji delež BDV je v strukturi dejavnosti ustvarilo samo še kmetijstvo Notranjsko-kraške regije (7,4 %). Pomursko kmetijstvo predstavlja 10,4 odstotka BDV kmetijstva Slovenije (SURS, 2016c).

Poleg prispevka k skupni gospodarski dejavnosti kaže na pomen kmetijstva tudi delež kmečkega prebivalstva. Čeprav v Pomurju izključno od kmetovanja živi le majhen delež kmetij, se s kmetijstvom vsaj delno ukvarja več kot polovica gospodinjstev (Regionalni ..., 2007). K skupni zaposlenosti je pomursko kmetijstvo v letu 2014 prispevalo več kot 17 odstotkov, kar je dvakratna vrednost slovenskega povprečja. Višja vrednost tega kazalnika je bila samo še v Spodnjeposavski regiji (skoraj 19 %) (SURS, 2016č). Pomurska regija izstopa tudi po številu kmetijskih gospodarstev na tisoč prebivalcev. V letu 2013 jih je bilo dvakrat toliko (71,6), kot je bilo slovensko povprečje (35,2) (prirejeno po SURS, 2016h in SURS, 2016o).

Ker je Pomurje regija z najugodnejšimi naravnimi danostmi za kmetijsko pridelavo v Sloveniji in ker je kmetijstvo v regiji gospodarsko pomembno, pozornost v diplomskem

delu namenjamo ravno pomurskemu kmetijstvu. Osredotočamo se predvsem na kmeta kot osrednjega subjekta kmetijske dejavnosti.

1.2 NAMEN IN CILJI DIPLOMSKEGA DELA

Namen diplomskega dela je pridobiti vpogled v položaj pomurskega kmeta kot osrednjega subjekta v ožjem in širšem socialnem okolju: v okviru družine oz. gospodinjstva, v okviru podeželske skupnosti (vaške in krajevne skupnosti) ter države. Zanima nas njegovo doživljanje življenja in dela na kmetiji. Izvedeti želimo, kako krmari med vlogami, ki jih prinaša poklic kmeta, o čem razmišlja, s katerimi težavami se pri delu na kmetiji srečuje in kakšna pričakovanja goji. Osredotočamo se predvsem na neproizvodni vidik kmetovanja.

S kvalitativno raziskavo želimo:

- ugotoviti, katere spremembe zaznavajo kmetje po pristopu Slovenije v Evropsko unijo (EU) in ali poznajo program skupne kmetijske politike;
- poizvedeti, kakšen je po njihovem mnenju odnos države in njenih ustanov do kmetijstva in ali se kmetje odločajo za strokovno pomoč kmetijske svetovalne službe;
- ugotoviti, ali je medsosedska pomoč na vasi še prisotna, ali so kmetje dejavni v širših družbenih skupnostih (v vaški skupnosti, društvih) in ali jih zanimata sodelovanje in povezovanje z drugimi kmeti (v strojnem krožku, zadrugah);
- raziskati, ali je delitev kmečkih opravil in gospodinjških del vezana na spol, ter ugotoviti, ali je prisotna medgeneracijska solidarnost.

Upoštevalne raziskovalne vprašanja, smo oblikovali naslednje hipoteze:

H 1: Kmetje se po vključitvi Slovenije v Evropsko unijo soočajo z večjim ekonomskim tveganjem in dodatnim administrativnim delom. Zaznavajo predvsem negativne učinke pristopa.

H 2: Kmetje menijo, da država kmetijstvu ne namenja dovolj pozornosti in da so potisnjeni na rob.

H 3: Kmetijska svetovalna služba kmetom znanja ne poda v tolikšni meri, da bi pokrila njihove potrebe.

H 4: Kmetje si sicer med seboj pomagajo, so dejavni v vaških skupnostih in različnih društvih ter včlanjeni v zadruga, vendar so vedno bolj samozadostni.

H 5: Kmetje živijo v dvo- ali večgeneracijskih družinah. Mlajša in starejša generacija si med seboj pomagata. Vsi člani kmečkega gospodinjstva pomagajo pri kmečkih opravilih, gospodinjska dela pa so domena žensk. Značilna je delitev dela po spolu.

H 6: Gospodarje skrbi prihodnost družinskih kmetij, saj mlajše generacije ne kažejo zanimanja za kmetovanje.

2 PREGLED OBJAV

2.1 POMEN DRUŽINSKIH KMETIJ IN OPREDELITVE

Družinske kmetije so prevladujoča oblika kmetovanja tako v razvitih državah kot tudi v državah v razvoju. Na svetu jih je 500 milijonov, kar pomeni, da je devet od desetih kmetij družinskih. Razpolagajo s 70–80 odstotki kmetijskih zemljišč in proizvedejo več kot 80 odstotkov vse hrane na svetu (FAO, 2014a). Organizacija združenih narodov je leto 2014 razglasila za mednarodno leto družinskega kmetovanja, da bi tako kmetovanje postavila v središče kmetijske, okoljske in socialne politike posameznih držav. Pri tem je poudarjena vloga družinskih kmetij pri izkoreninjanju lakote in revščine, pridelavi kakovostne in varne hrane, upravljanju naravnih virov, varovanju okolja in doseganju trajnostnega razvoja (FAO, 2014b).

Čeprav se neposredni delež kmetijske dejavnosti v bruto družbenem proizvodu manjša, kmetijstvo ohranja gospodarski in družbeni pomen (Kovačič, 1995). Pomen kmetijstva je mogoče prikazati v treh med seboj povezanih vlogah (Bedrač in Cunder, 2006):

- proizvodni: pridelavi hrane in surovin za predelavo kot osnovni nalogi, ki naj zagotavlja prehransko varnost in preskrbo z varno in s kakovostno hrano po sprejemljivih cenah;
- okoljski: upravljanju s podeželskim prostorom in trajnostni rabi naravnih virov, ohranjanju biotske pestrosti, ohranjanju videza kulturne krajine ter naravne in kulturne dediščine;
- socialni: ohranjanju poseljenosti podeželja in uravnoveženem prostorskem razvoju.

Večnamenska vloga kmetijstva je poudarjena tudi v vseh strateških dokumentih. V Resoluciji o strateških usmeritvah razvoja slovenskega kmetijstva in živilstva do leta 2020 – »Zagotovimo si hrano za jutri«, ki je okvir za odločanje o slovenski kmetijski politiki v letih do 2020, je navedeno, da je kmetijstvo »gospodarska dejavnost posebnega družbenega pomena. /.../ S svojo gospodarsko in socialno vlogo kmetijstvo tudi pomembno prispeva k vitalnosti in poseljenosti podeželja. /.../ Slovenska kmetijska politika uveljavlja večnamensko kmetijstvo in bo z vsemi razpoložljivimi sredstvi podprla njegov trajnostni razvoj« (Resolucija ..., 2011: 3284 in 3288).

Barbičeva kot družinsko opredeljuje vsako kmetijo, na kateri se s kmetijsko pridelavo ukvarjajo člani kmečke družine ali kmečkega gospodinjstva ne glede na to, ali pridobivajo dohodek samo iz kmetijske ali tudi iz drugih dejavnosti. Je torej socialna in gospodarska skupnost, kjer si člani s ciljem ustvarjanja dohodka in zagotovitve zadovoljevanja drugih potreb svojih članov delijo delovne in druge obveznosti (Barbič, 1990). Družinsko kmetijo

tvorita dve enakovredni sestavini, in sicer kmečka družina in kmečko gospodarstvo v družinski lasti (Barbič, 2005).

H kmečkemu gospodinjstvu spadajo neodvisno od sorodstvenih vezi vsi člani, ki živijo na družinski kmetiji in skupaj porabljajo vsaj del dohodkov ne glede na njihov izvor. Kmečko družino tvorijo starši in njihovi otroci, v družinski skupnosti pa lahko živi več generacij (stari starši, tete in strici, otroci in vnuki). Glede na to, da so danes običajno vsi člani kmečkega gospodinjstva med seboj v sorodu, se pojma kmečka družina in kmečko gospodinjstvo pogosto enačita (Barbič, 1990).

Kmetijo kot socialni sistem tvorijo družina, gospodinjstvo, proizvodni obrat in podjetniška komponenta (Kovačič, 2001). Pri opredeljevanju družinske kmetije torej ne smemo zanemariti podjetniškega vidika družinskega kmetijskega gospodarstva. Za obstoj in razvoj mora družinska kmetija delovati kot podjetje, sestavljeno iz kapitala oziroma lastnine, upravljanja in dela (Barbič, 2005). Gassonova in Errington (1993, cit. po Knežević Hočevar in Černič Istenič, 2010) družinsko kmetijo opredeljujeta kot kmetijsko družinsko podjetje z naslednjimi elementi:

1. Lastništvo podjetja je združeno z upravljavskim nadzorom, ki je v rokah gospodarjev.
2. Ti gospodarji so sorodstveno povezani ali pa so med seboj poročeni.
3. Družinski člani, vključno s temi gospodarji, podjetju zagotavljajo kapital.
4. Družinski člani, vključno z gospodarji, opravljajo kmečko delo.
5. Lastništvo in upravljavski nadzor podjetja se prenašata med generacijami v časovnem presledku.
6. Družina živi na kmetiji.

Barbičeva (2005) za kmečka gospodinjstva, ki se poleg kmetijstva ukvarjajo še s kako drugo pridobitno dejavnostjo, dodaja še naslednje elemente:

- vodenje (dveh ali več) dejavnosti je skupno ali ločeno;
- vlaganja v posamezne dejavnosti so skupna ali ločena;
- delitev oziroma poraba dohodka je dogovorna.

Garnerjeva in de la O Camposova (2014) ugotavljata, da je ravno opredelitev družinske kmetije Gassonove in Erringtona (1993, cit. po Knežević Hočevar in Černič Istenič, 2010) v literaturi najpogosteje citirana. Z namenom boljšega razumevanja koncepta družinskih kmetij sta v raziskavi za FAO (Organizacija Združenih narodov za prehrano in kmetijstvo) preučili 36 opredelitev iz strokovne literature in sklenili, da je družinsko kmetijo težko enotno opredeliti. Posamezne opredelitve se glede na državo, kontekst, avtorja in politične interese zelo razlikujejo, vsem pa je skupno, da prepoznavajo prispevek dela, ki ga na

kmetiji opravijo družinski člani, in njihovo vlogo pri upravljanju družinske kmetije. Poudarjajo tudi povezanost med družinskimi člani in njihovo vlogo pri sprejemanju odločitev, prenašanje lastništva iz generacije v generacijo in prenos znanja med člani družine. Strokovnjaki so za FAO predlagali opredelitev družinskega kmetovanja kot načina organizacije kmetijske, gozdarske, ribiške, pašniške in ribogojne proizvodnje, ki jo upravlja in vodi kmečka družina ter temelji predvsem na družinski delovni sili, tako ženski kot tudi moški. Kmečka družina in kmetijsko gospodarstvo sta povezana, soodvisna in združujeta ekonomske, okoljske, reprodukcijske, socialne in kulturne funkcije (Garner in de la O Campos, 2014).

Kot statistična kategorija mora družinska kmetija ustrezati merilom evropsko primerljive kmetije. Po zadnjih statističnih podatkih je bilo v Sloveniji v letu 2013 takih 72.176 družinskih kmetij, kar je 99,72 odstotka vseh kmetijskih gospodarstev. Uporabljale so 450.946 hektarjev, kar predstavlja 94,53 odstotka vseh kmetijskih zemljišč v uporabi (SURS, 2016d).

Glede na to, da je kmetijstvo tako v Sloveniji kot tudi drugod po svetu predvsem družinsko organizirano, so ravno družinske kmetije glavne nosilke kmetijske dejavnosti v vseh njenih funkcijah (proizvodni, okoljski in socialni).

2.2 KMETIJSKA GOSPODARSTVA V SLOVENIJI IN EU 28

2.2.1 Splošne značilnosti kmetijskih gospodarstev

Za slovensko kmetijstvo so značilni velika gozdnatost, neugoden relief ter velik delež absolutnega travinja in nasprotno majhen delež njiv v strukturi rabe kmetijskih zemljišč (Cunder, 2002; Erjavec in sod., 1998). Gozdovi pokrivajo skoraj dve tretjini ozemlja in tako Slovenija spada med najbolj gozdnate države v Evropski uniji. Bolj gozdnati sta v EU 28 samo še Finska in Švedska. Območja z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost predstavljajo kar 86 odstotkov površine Slovenije. V strukturi rabe kmetijskih zemljišč prevladujejo trajni travniki in pašniki, ki predstavljajo več kot polovico vseh kmetijskih zemljišč v uporabi (PRP 2014–2020, 2015). Posledica takih naravnih danosti je nizka stopnja samooskrbe (Erjavec in sod., 1998). Slovensko kmetijstvo se sooča še z neugodno starostno in izobrazbeno strukturo ter nizko produktivnostjo kmetijske delovne sile. Neugodna agrarna struktura vodi v nizek obseg proizvodnje na posamezno kmetijsko gospodarstvo, višje stroške na enoto proizvoda ter posledično v zaostajanje dohodkov iz kmetijstva za pričakovanimi, zaradi česar je kmetijski poklic dohodkovno manj zanimiv (Erjavec in sod., 2001).

Po podatkih Eurostata¹ se je v Sloveniji v letu 2013 s kmetijsko dejavnostjo ukvarjalo 72.380 kmetijskih gospodarstev, ki so uporabljala več kot 485 tisoč hektarjev kmetijskih zemljišč. Povprečno kmetijsko gospodarstvo je obsegalo 6,7 hektarja kmetijskih zemljišč v uporabi (CAP ..., 2016) in redilo 6,7 GVŽ (prirejeno po CAP ..., 2016). V primerjavi s popisom iz leta 2010 se je število kmetijskih gospodarstev nekoliko zmanjšalo, njihova povprečna velikost pa se je nekoliko povečala (Poročilo ..., 2015).

V povprečju so kmetijska gospodarstva v Sloveniji dosti manjša kot tista v Evropski uniji. Povprečno kmetijsko gospodarstvo v EU 28 je v letu 2013 uporabljalo 16,1 hektarja kmetijskih zemljišč (CAP ..., 2016) in redilo 12,0 GVŽ (prirejeno po CAP ..., 2016). Problem majhne posestne strukture je evropski fenomen (Erjavec in sod., 2001), saj kar dve tretjini kmetijskih gospodarstev v EU 28 obsega manj kot pet hektarjev kmetijskih zemljišč v uporabi. Posamezne države EU 28 se med seboj zelo razlikujejo. V Sloveniji je skoraj 60 odstotkov kmetijskih gospodarstev, ki obsegajo manj kot pet hektarjev, in samo 0,7 odstotka takih, ki so enaka ali večja od 50 hektarjev. V Luksemburgu je po drugi strani kar polovica kmetijskih gospodarstev, ki obsegajo najmanj 50 hektarjev (CAP ..., 2016).

Na celotnem območju EU 28 se je v letu 2013 ekološko kmetovalo na 5,8 odstotka kmetijskih površin. Skoraj polovico ekološko obdelane zemlje v Evropi pripada štirim državam EU 28 (Španiji, Italiji, Franciji in Nemčiji). Najvišji delež takih zemljišč je bil v Avstriji (18,6 %), nadpovprečen pa tudi v Sloveniji (8,0 %), kjer se je v obdobju 2007–2013 na letni ravni povečeval za 4,7 odstotka (CAP ..., 2016).

Razlike v velikostni strukturi lahko prikažemo tudi s primerjavo ekonomskih velikosti kmetijskih gospodarstev (Erjavec in sod., 2001). Povprečna ekonomska velikost kmetijskih gospodarstev, izražena kot standardni prihodek, je bila leta v letu 2013 16.158 evrov (PRP 2014–2020, 2015), kar Slovenijo uvršča med države, ki precej zaostajajo za povprečjem EU 28, kjer je bila 30.536 evrov na kmetijsko gospodarstvo (CAP ..., 2016).

V letu 2014 je v Sloveniji kmetijstvo skupaj z gozdarstvom in ribištvom k skupni ustvarjeni dodani vrednosti prispevalo 2,2 odstotka (EU 28 1,6 %), k skupni zaposlenosti pa 8,3 odstotka (EU 28 5,0 %). Najvišji prispevek primarnega sektorja k skupni ustvarjeni dodani vrednosti (obe državi po 5,3 %) in zaposlenosti (29,4 in 19,4 %) je bil v Romuniji in Bolgariji (CAP ..., 2016). Erjavec in Juvančič (1999) navajata, da obstaja povezava med deležem zaposlenih v kmetijstvu in splošnim gospodarskim standardom. Z naraščajočim deležem zaposlenih v kmetijstvu gospodarska blaginja upada.

---

¹ Podatki se lahko razlikujejo od podatkov Statističnega urada Republike Slovenije.

2.2.2 Delovna sila na kmetijskih gospodarstvih

Na kmetijskih gospodarstvih v Sloveniji je v letu 2013 delalo več kot 203 tisoč oseb, kar je malo manj kot leta 2010. Večina jih je delala na družinskih kmetijah (97 %), drugi pa v kmetijskih podjetjih in zadrugah. Čeprav se je skupno število oseb v primerjavi z letom 2010 zmanjšalo za štiri odstotke, so opravile sedem odstotkov več dela, in sicer skoraj 83.000 polnovrednih delovnih moči (PDM). Poglavitni vzrok za povečanje vložka dela je najverjetneje treba iskati v gospodarski krizi, saj so nekateri zaradi zmanjšanja števila delovnih mest v gospodarstvu več časa namenili za delo na kmetiji (Poročilo ..., 2015). Povprečno kmetijsko gospodarstvo je v Sloveniji v letu 2013 zaposlovalo 1,1 PDM, povprečno v EU 28 pa nekoliko manj, in sicer 0,9 PDM. Faktorski dohodek je v letu 2014 znašal 6065 evrov/PDM, kar predstavlja 36 odstotkov vrednosti povprečja EU 28 (CAP ..., 2016).

2.2.2.1 Starostna in spolna struktura kmetijskih gospodarstev

V letu 2013 je bilo v EU 28 na vsakega gospodarja, mlajšega od 35 let, devet gospodarjev, starejših od 55 let (CAP ..., 2016). Slovenija spada med države z neugodno starostno strukturo nosilcev kmetijskega gospodarstva. Povprečna starost je leta 2013 znašala 56 let in se od leta 2000 ni bistveno spremenila (PRP 2014–2020, 2015). Mlajših od 35 let je 4,8 odstotka (EU 28 5,9 %) in starejših od 55 let 54,4 odstotka gospodarjev (EU 28 54,9 %). Najboljše razmerje med številom gospodarjev, mlajših od 35 in starejših od 55 let, je bilo v Avstriji (0,39, v Sloveniji 0,09 in EU 28 0,11) (CAP ..., 2016). Neugodna starostna struktura velja tudi za preostale družinske člane, kajti še vedno je več kot ena tretjina družinskih članov starejših od 55 let (Poročilo ..., 2015).

Starostna struktura nosilcev kmetijskih gospodarstev pomembno vpliva na produktivnost dela v kmetijstvu, zato je njeno izboljšanje ena izmed pomembnih razvojnih potreb slovenskega kmetijstva (PRP 2014–2020, 2015). Mlajši gospodarji so v povprečju dosegli višjo stopnjo izobrazbe ter se lažje prilagodijo tehnološkim spremembam in razmeram na trgu (Knežević Hočevar in Černič Istenič, 2010).

Pinteričeva in sodelavci (2006) navajajo, da je naslednik na slovenskih kmetijah praviloma moški. Po Barbičevi (2005) mu ta vloga tradicionalno pripada skorajda neodvisno od (so)lastništva kmetije. Černič Isteničeva (2003) ugotavlja, da ženske postanejo gospodarice, če te vloge ni pripravljen prevzeti noben mlajši družinski član, predvsem moški. Večinoma so gospodarice starejše, ovdovele ter z nizko stopnjo splošne in kmetijske izobrazbe. Kmetije, ki jih upravljajo, so majhne in nizko produktivne. Po

Tietjeju (2004, cit. po Kerbler, 2011) gospodarji raje kot svoje hčere za naslednike določijo zete, medtem ko je določitev sina za naslednika za večino samoumevna.

V letu 2013 so gospodarice v Sloveniji predstavljale skoraj četrtino (24,7 %) (Statistical factsheet Slovenia, 2016), v EU 28 pa manj kot tretjino (30,0 %) vseh nosilcev kmetijskih gospodarstev (Statistical factsheet European ..., 2016).

2.2.2.2 Izobrazbena struktura kmetijskih gospodarstev

V letu 2013 je bilo v EU 28 skoraj 70 odstotkov nosilcev kmetijskih gospodarstev samo s praktičnimi izkušnjami, brez pridobljene kmetijske izobrazbe. Takih gospodarjev je bilo največ v Romuniji (96,4 %), Grčiji (93,9 %) in Bolgariji (92,9 %), najmanj pa na Nizozemskem (28,1 %). V Sloveniji je izobrazbena struktura nekoliko boljša, saj je s samo praktičnimi izkušnjami polovica gospodarjev. Popolno kmetijsko izobrazbo je doseglo 11,8 odstotka gospodarjev, medtem ko je v EU 28 tako usposobljenih samo 8,5 odstotka gospodarjev. Med gospodarji, starejšimi od 55 let, je več kot polovica (55,2 %, v EU 28 76,1 %) takih, ki so za kmetijsko dejavnost usposobljeni samo na podlagi praktičnih izkušenj, med mlajšimi od 35 let pa je takih 43,2 odstotka (EU 28 61,4 %) (CAP ..., 2016). Izobrazbena struktura gospodarjev na družinskih kmetijah v Sloveniji se počasi, a vztrajno izboljšuje. V primerjavi z letom 2000 se je delež gospodarjev zgolj s praktičnimi izkušnjami iz kmetijske dejavnosti zmanjšal za kar 34 odstotkov (Poročilo ..., 2015). Kovačič in Udovč (2003) podobno kot Knežević Hočevarjeva in Černič Isteničeva (2010) ugotavljata, da so mlajše starostne skupine bolj izobražene. Navajata tudi, da je na drugi strani zanimanje mladih za kmetijsko strokovno izobrazbo čedalje manjše. Čim mlajša je starostna skupina prebivalcev na kmetiji, tem večji je delež tistih brez kmetijske strokovne izobrazbe.

Znanje in njegova uporaba sta tudi v kmetijstvu najpomembnejši obliki kapitala (Hribernik, 1993) in lahko pomembno prispevata k povečanju produktivnosti dela. Opravljanje kmetijske dejavnosti poleg ustrezne usposobljenosti zahteva tudi nenehno pridobivanje novega znanja, pri čemer je pomembna vloga učinkovitega prenosa najnovejšega znanja v kmetijsko prakso. Po Barbičevi (1990) kmete novosti ne zanimajo zaradi znanja samega, ampak zato, da bi novo znanje uporabili in sami presodili njegove učinke. Hribernik (1993) vlaganje v izobrazbo kmetov pojmuje kot naložbo, brez katere bi bil razvoj kmetijske dejavnosti obsojen na stagnacijo, kmetje kot družbeni sloj pa bi bili marginalizirani.

Černič Isteničeva in sodelavci (2012) so v ciljnem raziskovalnem projektu Izzivi in potrebe v prenosu znanja v kmetijsko prakso v Sloveniji ugotavljali učinkovitost delovanja

obstoječega sistema prenosa znanja, preučevali potrebe in možnosti njegovega izboljšanja ter preverili pripravljenost kmetov financirati neformalno izobraževanje kmetijske svetovalne službe z lastnimi sredstvi. Ugotovili so, da sistem prenosa znanja sicer obstaja, vendar je zaradi slabe medsebojne povezanosti akterjev oviran. Za obstoječi sistem je značilna oblika ločenih in samozadostnih podsistemov akterjev s področja raziskovanja, izobraževanja, svetovanja in različnih uporabnikov, ki kot celota ne delujejo učinkovito. Ugotovili so tudi, da so kmetje heterogena skupina, ki se po potrebnih vsebinah znanja in vrstah njihovega posredovanja med seboj razlikujejo. Prav tako so značilne potrebe po drugačnem znanju in veščinah, kot jih zanje predvidijo oblikovalci znanja in kmetijski svetovalci. Slednji več delovnega časa namenjajo izvajanju kmetijske politike, manj pa lastnemu izobraževanju in svetovanju na terenu. Avtorji navajajo tudi mnenje tako kmetov kot tudi svetovalcev, da bi morale neformalno izobraževanje v kmetijstvu ostati v okviru javnega financiranja. Kmetje stroškov izobraževanja sami niso sposobni niti niso pripravljeni pokrivati. Avtorji vidijo rešitev v izdelavi celostne strategije prenosa znanja v kmetijsko prakso, v pripravo katere bi bilo treba enakopravno vključiti snovalce znanja (raziskovalno-izobraževalne ustanove), prenašalce znanja (izobraževalne in svetovalne ustanove ter različne oblike organizacij proizvajalcev), predstavnike ministrstev in uporabnike znanja.

Pomena znanja se zavedajo tudi snovalci kmetijske politike. Pospeševanje prenosa znanja ter inovacij v kmetijstvu, gozdarstvu in na podeželskih območjih je bilo uvrščeno med prednostne naloge Evropske unije za razvoj podeželja. S prednostnimi nalogami se zasledujejo cilji razvoja podeželja, ki prispevajo k uresničevanju strategije Evropa 2020 za pametno, trajnostno in vključujočo rast (Uredba (EU) ..., 2013). Prenos znanja in inovacij je postavljen tudi v središče Programa razvoja podeželja RS za obdobje 2014–2020 in podpira vse druge prednostne usmeritve. Povsem novi vidik, ki ga uvaja evropska politika razvoja podeželja, so operativne skupine Evropskega inovacijskega partnerstva (EIP). Znotraj teh skupin se lahko povezujejo kmetje, raziskovalci, svetovalci in drugi akterji iz kmetijskega in živilskega sektorja ter tako prispevajo k večji neposredni uporabnosti in hitrejšemu prenosu znanja in inovacij v prakso (Strategija ..., 2014). Tradicionalno pomemben člen pri svetovanju in prenosu znanja do končnega uporabnika – kmeta je svetovalna služba (PRP 2014–2020, 2015).

Večje zanimanje za novosti s področja kmetijske pridelave kažejo mlajši gospodarji, medtem ko je med starejšimi manj takih, ki jih zanimajo nova spoznanja. Za novo znanje so najdovzетnejši kmetje z ustrezno predizobrazbo (Barbič, 1990). Tisti z nižjo izobrazbo kažejo manjše zanimanje za novo znanje in stikov s svetovalno službo niti ne iščejo, medtem ko bolj izobraženi kmetje od nje pričakujejo veliko (Černič Istenič in sod., 2012).

2.3 ZNAČILNOSTI KMEČKIH DRUŽIN

2.3.1 Delitev dela

Na številnih slovenskih kmetijah je delitev dela še vedno precej tradicionalna (Hribernik, 1995). Pinteričeva in sodelavci (2006) navajajo, da se dela v kmečkem gospodinjstvu delijo na tipično moška in tipično ženska, kar potrjujejo tudi izsledki ciljnega raziskovalnega projekta Odnosi med generacijami in spoloma na kmetijah v Sloveniji (Knežević Hočevar in Črnič Istenič, 2010). Avtorici raziskave sta primerjali kmečka gospodinjstva, ki so pridobila sredstva iz ukrepov pomoči mladim prevzemnikom kmetij in zgodnjega upokojevanja, kmečka gospodinjstva, ki niso prejela teh sredstev, in druga nekmečka gospodinjstva. Ugotavljata, da v vseh opazovanih okoljih moški običajno opravljajo (občasna) manjša opravila v stanovanju, ženske pa skrbijo za vsa druga opravila. Razlike med spoloma (večja angažiranost žensk pri gospodinjskih opravilih) so izrazitejšje v kmečkih gospodinjstvih, ki se poslužujejo ukrepov. Vzgoja in skrb za otroke sta nalogi staršev, predvsem žensk. Avtorici ugotavljata, da se kmečka opravila delijo na tipično moška, tipično ženska in skupna. Moški izpolnjujejo obrazce za subvencije, urejajo zadeve pri kmetijski zadrugi, strojno in ročno kosijo ter strojno sušijo in silirajo mrvo, seno in koruzo ter jih spravljajo s travnikov oziroma polj, s stroji obdelujejo polja, krmijo živino, pridelujejo vino in žgane pijače. Ženske obdelujejo zelenjavni vrt, skrbijo za perutnino in krmijo prašiče. Partnerja skupaj opravljata ročna poljska dela in pobirata sadje. Avtorici, podobno kot Barbičeva (2005), torej ugotavljata, da se opravila v kmečkem gospodinjstvu delijo na moška in ženska, kmečka opravila pa na moška, ženska in skupinska. Poleg tega ugotavljata, da so pri varstvu otrok pomemben vir pomoči stari starši.

2.3.2 Število otrok

V preteklosti je večje število otrok na kmetiji predstavljalo več delovne sile. Z dovolj lastne delovne sile pa je bilo mogoče opraviti večino dela tudi v delovnih konicah. Z uvedbo mehanizacije so se potrebe po delovni moči spremenile, vendar pa narava in organizacija dela še vedno narekujejo prisotnost treh generacij (Kovačič, 2001). Kmečko prebivalstvo ima še vedno večje število otrok v primerjavi z mestnim in (nekmečkim) podeželskim prebivalstvom (Knežević Hočevar in Črnič Istenič, 2010). Je edina poklicna skupina, ki še vedno ohranja svojo rodnost na ravni samoobnavljanja prebivalstva (Pinterič in sod., 2006). Kmečke družine v Sloveniji so še vedno razširjene (Makarovič, 1995), razen ostarelih kmetij in tistih z neporočenimi nasledniki, ki pa jih ni malo (Kovačič, 2001). Čeprav je na podeželju tretjina kmečkih gospodinjstev še vedno trigeneracijskih, je opazno, da se ta številčno zmanjšujejo in omejujejo na dve generaciji: na starše in otroke (Barbič, 1990).

2.3.3 Medgeneracijska solidarnost

Za ostarele, bolne in onemogle člane gospodinjstva skrbijo predvsem ženske, zlasti snahе (Knežević Hočevar in Černič Istenič, 2010). V kmečki družini je medgeneracijska solidarnost še vedno prisotna (Pinterič in sod., 2006; Knežević Hočevar in Černič Istenič, 2010; Hribernik, 1995). Mlajša generacija je v mejah ohranjanja svoje zasebnosti (Pinterič in sod., 2006) še vedno zavezana skrbi za starejše bodisi zaradi tradicionalnih nazorov bodisi zaradi slabe razvitosti socialnih storitev v njihovem okolju (Knežević Hočevar in Černič Istenič, 2010). Po Hriberniku (1995) se je medgeneracijska solidarnost kot vrednota, kljub temu da pri mlajši generaciji izgublja pomen, še najbolj ohranila ravno med kmečkim prebivalstvom. Da ravno kmečko prebivalstvo bolj poudarja dolžnost mlajše generacije skrbeti za starejšo, ugotavlja tudi Černič Isteničeva (2010). Knežević Hočevarjeva (2013) pa navaja, da za kmečke družine v primerjavi z nekmečkimi obstaja večja verjetnost, da generaciji odraslih otrok in staršev delata in živita skupaj.

2.3.4 Problem nasledstva

Številni avtorji opozarjajo na posebej pereč problem, povezan z vprašanjem nasledstva na družinskih kmetijah (npr. Kerbler, 2011; Kovačič, 1995, 2001, 2004; Hribernik, 1995; Pinterič in sod., 2006; Knežević Hočevar in Černič Istenič, 2010; Barbič, 2005). Z nasledstvom se ohranja kontinuiteta obstoja kmetije. Za neprekinjen obstoj in razvoj kmetije pa je nujna tudi pravočasna predaja kmetije (Kovačič, 2001). Ko se gospodar končno odloči predati kmetijo ali pa ko umre, je po Kerblerju (2011) pogosto že prepozno, saj je tisti, ki naj bi kmetijo nasledil, že izdelal svoje življenjske načrte. Poiskal si je zaposlitev zunaj kmetijske dejavnosti, si ustvaril dom in družino ter se tudi sam postaral.

Čas predaje kmetije (upokojitev) in prevzem kmetije sta vzporedna procesa, ki na novo opredelujeta pravila medsebojnih odnosov (Knežević Hočevar in Černič Istenič, 2010). S predajo posesti se veljava starejših zakoncev zmanjša (Makarovič, 1995), kar lahko vpliva na to, da se gospodarji oklepajo svoje vloge v duhu reka »(Ti) meni luč, (jaz) tebi ključ!«. Po Barbičevi (1990) gospodarji neradi predajo kmetije zaradi bojazni, da mladi zanje, ko jim enkrat opešajo moči, ne bi skrbeli.

Delež kmetijskih gospodarstev, na katerih je bil naslednik predviden, je bil po statističnih podatkih iz popisa kmetijskih gospodarstev leta 2010 44,4-odstoten (SURS, 2016e). Pomena generacijske pomladitve za povečanje konkurenčnosti kmetijstva se zavedajo tudi snovalci kmetijske politike, kar se kaže v vpeljavi podukrepa pomoči za zagon dejavnosti za mlade kmete (PRP 2014–2020, 2015).

Hribernik (2004) navaja, da za večino kmetov kmetovanje ni zgolj poklicna dejavnost, ampak način življenja ter čustvena navezanost na zemljo in rodbinsko tradicijo, ki jo želijo nadaljevati. Mladi se čustvene navezanosti otrešajo, zato njihovo zanimanje za kmetovanje ugaša. Podobno ugotavlja tudi Barbičeva (2005). Mladi ostajajo v kmetijstvu zaradi dobrih možnosti za dohodek od kmetije ter slabih za zaposlitev v mestu, in šele znotraj ekonomskega okvira pridejo do veljave razlogi neekonomske narave.

2.3.5 Ugled poklica kmeta

Mlade odvrča od kmetovanja tudi ugled, po katerem slovi poklic kmeta. Barbičeva (2005) navaja, da v slovenski družbi še vedno obstajajo stereotipi o »trdem in umazanem delu«, ki prinaša nizek dohodek in ne omogoča dopusta in razvedrila. Kovačič (2004) je pred več kot desetletjem ugotavljal, da se po raziskavah javnega mnenja poklic kmeta vedno znajde na dnu, včasih celo na zadnjem mestu lestvice prikaza uglednosti poklicev. Zadnje javnomnenjske raziskave iz leta 2013 kažejo, da se stanje od takrat ni bistveno spremenilo (preglednica 1). Kmet se je skupaj z nekvalificiranim delavcem ponovno znašel na dnu lestvice družbenega ugleda.

Preglednica 1: Ugled poklicev (Slovensko ..., 2014)

Poklic	Povprečje točk*	Rang
Zdravnik	1,66	1
Univerzitetni profesor	1,87	2
Direktor večjega podjetja	1,88	3
Inženir	2,28	4
Učitelj	2,64	5
Duhovnik	2,70	6
Obrtnik	2,78	7
Oficir	2,83	8
Visokokvalificirani delavec	2,87	9
Policist	2,92	10
Pisarniški uslužbenec	3,10	11
Poklicni politik	3,13	12
Kmet	3,47	13
Nekvalificirani delavec	4,14	14

* 1 – zelo velik ugled, 5 – zelo majhen ugled

Kovačič (2004) kot glavna vzroka majhnega ugleda kmetijskega poklica navaja ekonomski položaj kmeta in razpoloženje javnosti do kmeta in kmetijstva, ki pa je pogosto negativno.

Kmetom se očitajo onesnaževanje in uničevanje okolja, uporaba zdravju škodljivih snovi pri pridelavi hrane, zahteve po višjih cenah in prejemanje davkoplačevalskega denarja v obliki subvencij. Negativno podobo kmetov oblikujejo predvsem mediji s premalo objektivnim in strokovno pomanjkljivim poročanjem. Podobno ugotavlja tudi Černič Isteničeva (2011) v raziskavi o medijski podobi kmetijstva in kmeta v Sloveniji. Avtorica navaja, da je vez med proizvajalci hrane in njenimi porabniki zabrisana. Nekoč je bila pot od njive (hleva) do krožnika kratka in preprosta, danes pa ni več tako. Porabnik s proizvajalcem hrane več ni v neposrednem stiku, ampak je med njima cela veriga neosebno povezanih udeležencev. Izsledki analize člankov iz najpogosteje branih časopisov so pokazali, da mediji kmete in kmetijstvo pogosto prikazujejo v negativnem kontekstu, o dejanskih razmerah in izzivih kmetijstva pa poročajo le redko.

2.4 SOCIALNI KAPITAL NA PODEŽELJU

Svendsen in Sørensen (2007, cit. po Logar, 2015) socialni kapital v podeželskih skupnostih povezuje z dvema pojmom, in sicer z druženjem (bolj ali manj rednim srečevanjem) prebivalcev in s sodelovanjem (skupnim opravljanjem določenih nalog ali opravil). Makarovičeva (1996) navaja, da medsebojna pomoč, ki jo porajajo isti ekonomski in družbeni odnosi ter medsebojno povezovanje vaščanov v različnih kulturno-prosvetnih in vzajemnih organizacijah, ustvarja, ohranja in krepi tesnejše stike med ljudmi, ki živijo v majhnih podeželskih naseljih. Avtorica opaža zapiranje kmečkih gospodinjstev v ozek družinski krog; kmečke družine postajajo vedno bolj zaprte, samozadostne celice. Nekateri izmed vzrokov, ki so prispevali k temu, so mehanizacija kmetijstva, sodobnejši načini kmetovanja, zaposlovanje kmečkega prebivalstva v drugih dejavnostih ter manjše število otrok in s tem povezano upadanje vaškega prebivalstva. Kljub navedenemu so se še vedno ohranile nekatere oblike medsebojne pomoči, vezane na kmečka opravila, pomoč ob nepričakovanih nesrečah (požarih in poplavalah) ter pomoč pri gradnji stanovanjskih in gospodarskih objektov. Prav tako se medsebojni stiki ohranjajo ob družinskih prazničnih priložnostih, izmed vseh oblik društvenega povezovanja pa so najbolj razširjena prostovoljna gasilska društva (Makarovič, 1996).

Z mehanizacijo se je zmanjšala potreba kmetov po sodelovanju, poleg tega pa se ta kaže v spremenjeni obliki, na primer v skupni rabi strojev (Kovačič, 1995). Tak primer so strojni krožki, ki so organizirana oblika medsosedske pomoči. So združenje kmetov na društveni osnovi, ki v primerjavi z običajno medsosedsko pomočjo niso omejeni le na bližnje sosede, ampak na območje celega krožka (več vasi, občine). Člani krožka ponudijo proste zmogljivosti strojev, ki jih imajo na svoji kmetiji, drugim članom. Lastnik stroja z njim opravi delo, za kar prejme predhodno dogovorjeno plačilo, ki pokrije stroške uporabe

stroja. Sodelovanje v strojnem krožku je prostovoljno in temelji na združnih načelih vzajemnosti in solidarnosti (Dolenšek in Jerič, 1997).

Zadruga so kot organizacije kmetov pomemben del lokalnega kmetijstva. So člen prehranske verige, ki kmete povezuje z živilskopredelovalno industrijo, s trgovino in porabnikom. Z njihovim sodelovanjem poteka kar tri četrtine odkupa in prodaje vse slovenske hrane, ki se pridelava na kmetijah (MKGP, 2016). Vendar pa Kovačič (1995) navaja, da je vse težje ohranjati interesno povezanost kmetov in da so kmetijske zadruga izgubile nekdanjo močno vlogo socialnega povezovalca na podeželju. Udovč in sodelavci (2012) so ugotavljali dejavnike, ki vplivajo na pripravljenost za sodelovanje in povezovanje slovenskih kmetov. Izsledki anketne analize so pokazali, da kmetje kot razloge za sodelovanje izpostavljajo dejstvo, da lahko zadruga vpliva na nadaljnje člene v prehranski verigi, da jim je dolgoročno zagotovljen odkup kmetijskih pridelkov, zanje pa je pomembna tudi zanesljivost plačil za prodane kmetijske pridelke. Večina anketiranih meni, da lahko sami bolje tržijo svoje pridelke in pri tem ne potrebujejo pomoči zadruga. Kot razloge za nesodelovanje kmetje navajajo okoriščanje močnejših kmetov na račun manjših in nezaupanje v vodstvo zadruga. Avtorji navajajo tudi, da velja Slovenija, predvsem na področju zaupanja, za državo z nizko stopnjo socialnega kapitala.

Po zadnjih razpoložljivih podatkih Agencije Republike Slovenije za javnopravne evidence in storitve je bilo konec marca v Sloveniji registriranih 89 kmetijskih zadruga (AJPES, 2016). Poleg zadruga se pojavljajo tudi alternativne oblike omrežij oskrbe s kmetijskimi proizvodi in storitvami, kot so ekozadruga, naročena oskrba, socialne storitve in skupine proizvajalcev (PRP 2014–2020, 2015).

Potočnik Slavičeva (2009) z analizo kazalnikov socialnega kapitala na izbranih območjih slovenskega podeželja ugotavlja, da ima ta pomembno vlogo pri razvoju podeželja. Pozitivno učinkuje na posameznike in skupnosti, vendar si ga ne morejo lastiti ne eni ne drugi. Na razvitost socialnega kapitala, katerega osnovno izhodišče je v splošnem družbeno-gospodarskem razvoju, vplivajo medsebojno učinkovanje človeškega, gospodarskega in okoljskega kapitala ter specifični geografski, zgodovinski, politični in razvojni dejavniki.

2.5 VIRI DOHODKA KMEČKIH DRUŽIN

Številni avtorji (npr. Cunder, 2002; Barbič, 1990; Erjavec in Juvančič, 1999; Kovačič, 2004) navajajo, da si kmetije samo iz kmetijske dejavnosti ne morejo zagotoviti dohodka, zato iščejo dodatne vire zaslužka.

Udovč in sodelavci (2006) glede na različne vire dohodka in glede na delež dohodka iz različnih virov ločijo med čistimi, mešanimi, dopolnilnimi in ostarelimi kmetijami. Čistih kmetij, ki pridobivajo dohodek samo iz kmetijske dejavnosti in z dopolnilnimi dejavnostmi, vezanimi na kmetijsko dejavnost, je bilo leta 2000 v Sloveniji samo 17,3 odstotka. Mešane, ki kombinirajo dohodek iz kmetijske dejavnosti z zaposlitvijo zunaj nje, so predstavljale 35,1 odstotka in dopolnilne, kjer so vsi družinski člani zaposleni zunaj kmetije, 37,7 odstotka. Ostarelih kmetij, na katerih so vsi družinski člani stari nad 65 let, je bila desetina. So brez nasledstva in se pričakuje, da bodo ugasnile, ko bodo družinski člani delovno opešali.

Ena izmed oblik diverzifikacije dohodka na kmetiji so dopolnilne dejavnosti (PRP 2014–2020, 2015). Pomembne so predvsem za kmetije, na katerih kmetijska dejavnost ne omogoča polne zaposlenosti družinskih članov, imajo pa naravne danosti, znanje in druge možnosti za razvoj dopolnilnih dejavnosti kot oblike samozaposlitve (Kovačič in Udovč, 2003). V letu 2013 je bilo v Sloveniji registriranih več kot dvanajst tisoč dopolnilnih dejavnosti na kmetijah. Največ je bilo takih za storitve s kmetijsko in z gozdarsko mehanizacijo ter dejavnosti, povezanih s predelavo hrane in turizmom na kmetiji (PRP 2014–2020, 2015). Z različnimi oblikami dopolnilnih dejavnosti se je v letu 2013 ukvarjalo 16 odstotkov vseh kmetij, leta 2000 pa le slabih pet odstotkov (Poročilo ..., 2015). V Programu razvoja podeželja za obdobje 2014–2020 je zapisano, da je zaradi zaostrenih gospodarskih razmer in naraščajoče brezposelnosti, ki ogrožajo socialno vzdržen in skladen razvoj podeželja, treba spodbuditi gospodarsko dejavnost tudi v obliki razvoja dopolnilnih dejavnosti na kmetijah (PRP 2014–2020, 2015).

2.6 OBMOČJE RAZISKOVANJA: POMURJE

Pomurje je na skrajnem severovzhodu države. Razteza se na 6,6 odstotka celotne površine države in je po velikosti sedma statistična regija Slovenije. Sestavljata jo dve geografski regiji, Prekmurje in Prlekija, ki ju ločuje reka Mura (Sankovič in sod., 2015), od severa proti jugu pa si sledijo naslednje pokrajine: Goričko, Murska ravan, Lendavske gorice in Slovenske gorice (Slovenija ..., 2001). Gravitacijsko središče Pomurja je Murska Sobota, ki je približno enako oddaljena od Ljubljane, Dunaja, Budimpešte, Bratislave in Zagreba. Upravno je Pomurje razdeljeno na sedemindvajset občin (Sankovič in sod., 2015).

2.6.1 Demografska podoba Pomurja

V Pomurju je leta 2014 živelo malo več kot 117 tisoč prebivalcev, kar je predstavljalo šest odstotkov slovenske populacije. V regiji je bil najnižji naravni prirast (–3,1 na 1000

prebivalcev) (Bajželj, 2016). Upadanje števila pomurskega prebivalstva je posledica nizke rodnosti in visoke umrljivosti ter tudi odseljevanja v druge slovenske regije. Zaznaven je tudi močan trend staranja prebivalstva (Sankovič in sod., 2015). Pomurje se sooča tudi z nizko izobrazbeno strukturo prebivalstva. Leta 2014 je bilo med vsemi regijami ravno v Pomurju največ prebivalcev (25 %) samo z osnovnošolsko izobrazbo ali manj, hkrati pa je bil delež prebivalcev z višje- ali visokošolsko izobrazbo tukaj najnižji (18 %) (Bajželj, 2016). Izobrazbena struktura prebivalstva se sicer izboljšuje in število diplomantov na letni ravni narašča, vendar pa je opazen tudi beg možganov. Mladi diplomanti se namreč po končanem študiju v regijo ne vračajo (Sankovič in sod., 2015).

2.6.2 Gospodarske značilnosti Pomurja

Pomurje je ena izmed najmanj razvitih slovenskih regij in je po vrsti kazalnikov gospodarske in razvojne uspešnosti na repu statističnih regij.

V letu 2014 je bilo v Pomurju ustvarjenega 3,8 odstotka nacionalnega bruto domačega proizvoda (BDP). Vrednost BDP na prebivalca je bila v Pomurski regiji druga najnižja (12.267 evrov) in je dosegla 67,8 odstotka slovenskega povprečja (SURS, 2016f). Vrednost neto razpoložljivega dohodka na prebivalca, ki v primerjavi z BDP-jem ne meri skupne gospodarske aktivnosti regije, ampak predstavlja dohodek, ki ga gospodinjstva na koncu dejansko prejmejo, je leto prej znašala 9126,80 evra in je bila najnižja v državi (SURS, 2016g). Pomurska regija že vrsto let izstopa tudi po stopnji registrirane brezposelnosti. Leta 2014 je bila ponovno zabeležena najvišja stopnja, ki je znašala 18,4 odstotka. Med ženskami je bila za šest odstotkov višja kot med moškimi in tako je bilo Pomurje regija z najvišjo razliko v stopnji registrirane brezposelnosti med spoloma. Vrednost tega kazalnika med mladimi (15–29 let) je bila v obravnavani regiji 30,1 odstotka in je bila druga najvišja v Sloveniji. Pomurska statistična regija glede na slovensko povprečje zaostaja tudi v povprečni mesečni neto plači. Z 912 evri je bila druga najnižja, nižja je bila samo še v Notranjsko-kraški regiji (907 evrov) (Bajželj, 2016).

Stečaj podjetja Mura in z njo povezanih družb je za Pomurje pomenil izgubo več tisoč delovnih mest. Tudi večini drugih pomurskih podjetij se ni uspelo prestrukturirati, saj jim ni uspelo preiti na nove tehnologije in proizvode ter spremeniti poslovne prakse (Program ..., 2014). Za izboljšanje konkurenčnosti pomurskega gospodarstva bi bilo treba podpreti znanje ter spodbujati mreženje in povezovanje med znanostjo in gospodarstvom. Prav tako bi bilo treba spodbujati ustanavljanje visokotehnoloških podjetij in razvoj netehnoloških inovacij, še posebej na področjih, na katerih je dovolj znanja in virov (npr. v živilskopredelovalni industriji, tekstilni industriji, kovinskopredelovalni in elektroindustriji ter v gradbeništvu) (Sankovič in sod., 2015).

2.6.3 Pomursko kmetijstvo

Pomurje je najbolj ravninska in najbolj kmetijska regija v Sloveniji. Rodovitna prst, celinsko podnebje in raven svet nudijo ugodne razmere predvsem za poljedelstvo. Zaradi ugodnih naravnih razmer je kmetijska dejavnost ena od najpomembnejših gospodarskih dejavnosti (Sankovič in sod., 2015), o čemer priča tudi njen delež v skupni ustvarjeni bruto dodani vrednosti. V letu 2014 je znašala 6,0 odstotka in je bila druga najvišja v Sloveniji. Kmetijstvo regije predstavlja dobro desetino BDV-ja slovenskega kmetijstva in se tako uvršča med pet kmetijsko najpomembnejših regij (SURS, 2016c). Prispevek pomurskega kmetijstva k skupni zaposlenosti je bil drugi najvišji v državi (SURS, 2016č).

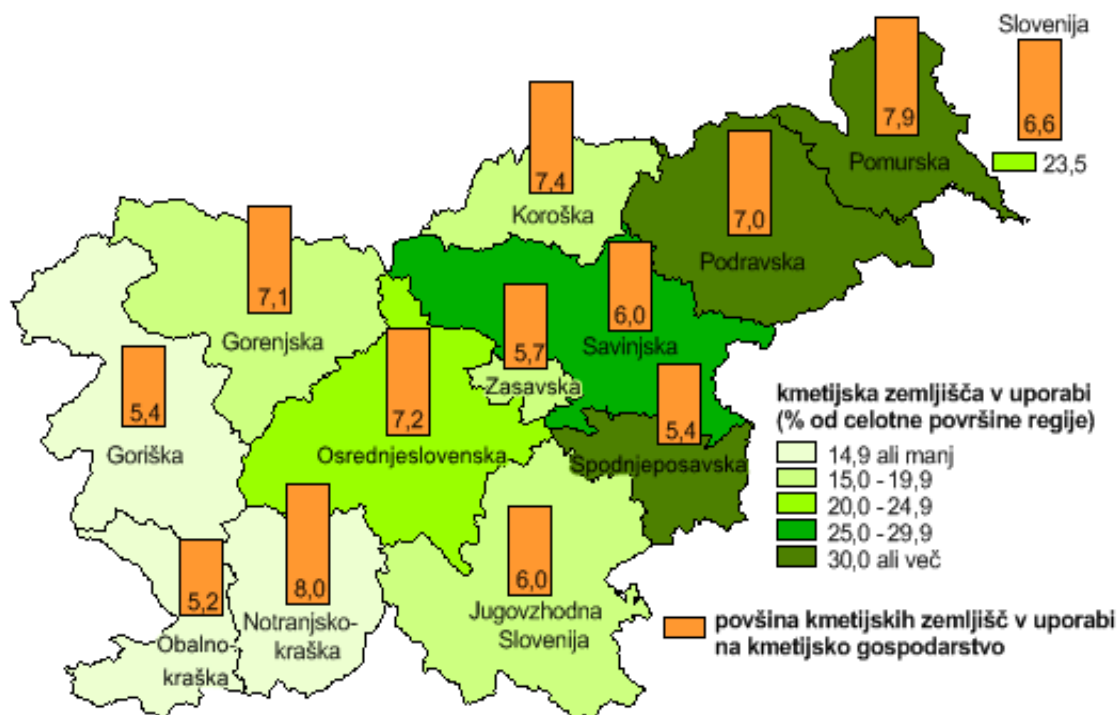
Pomursko kmetijstvo se sooča s podobnimi težavami kot kmetijstvo celotne države. Analiza SWOT na področju kmetijstva regije je med drugim pokazala naslednje slabosti (Sankovič in sod., 2015):

- neugodno velikostno strukturo kmetij in razdrobljenost posesti;
- nizko stopnjo izobrazbe in neugodno starostno strukturo gospodarjev;
- opuščanje kmetijske dejavnosti in s tem zmanjševanje števila podeželskega prebivalstva, slab vpliv na ohranjanje kulturne krajine in biotske pestrosti;
- nizko stopnjo prehranske samooskrbe;
- slabo konkurenčnost in produktivnost kmetijskega sektorja in
- nezanimanje oz. nezmožnost za povezovanje.

2.6.3.1 Splošne značilnosti pomurskega kmetijstva

Po zadnjih statističnih podatkih je bilo leta 2013 v Pomurju 8446 kmetijskih gospodarstev. Podobno kot velja za celotno Slovenijo se tudi v Pomurski regiji njihovo število nenehno zmanjšuje. Od popisa leta 2010 je število kmetij upadlo za pet odstotkov (na ravni države je upad triodstoten), v desetih letih pa za kar 16 odstotkov (na ravni države za 6,2 %) (SURS, 2016h). Pomurske kmetije so v letu 2013 v povprečju redile 4,4 GVŽ (povprečje v Sloveniji je 5,5 GVŽ) (prirejeno po SURS, 2016b in SURS, 2016h) in zaposlovale 1,0 PDM (v Sloveniji 1,1 PDM) (SURS, 2016h).

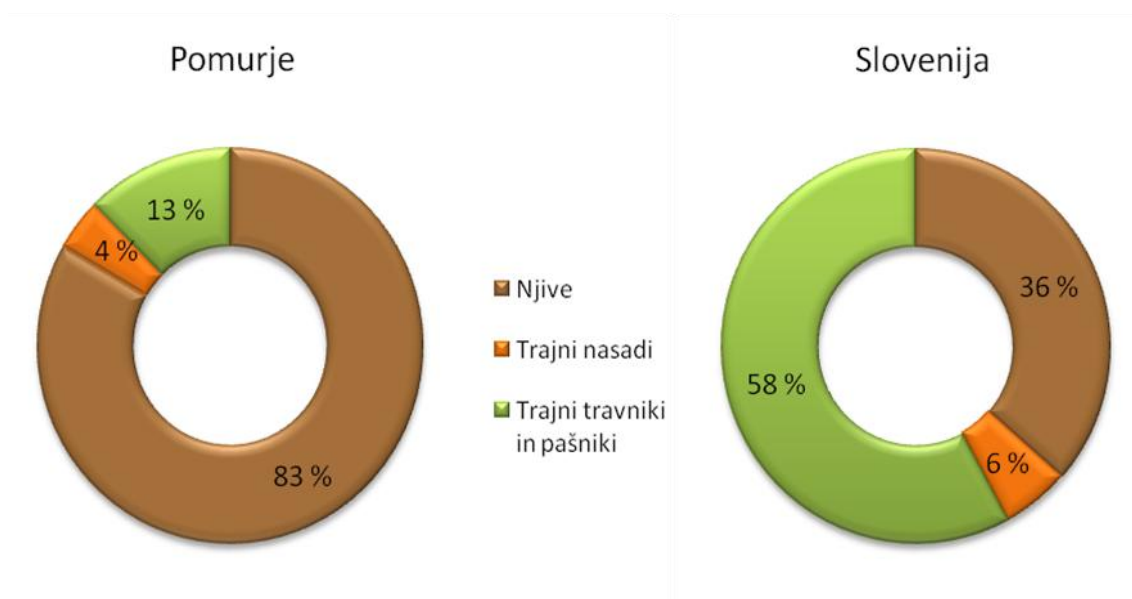
S slike 1 je razvidno, da je bila povprečna površina kmetijskih zemljišč v uporabi na kmetijsko gospodarstvo v letu 2013 v Pomurju druga najvišja v državi, in sicer 7,9 ha (povprečje v Sloveniji je 6,6 ha).

Slika 1: Delež KZU² glede na površino regije in povprečna velikost KZU na kmetijsko gospodarstvo v letu 2013 (SURS in GURS, cit. po Krajnc, 2014)

Površina kmetijskih zemljišč v uporabi je v letu 2013 pokrivala polovico ozemlja Pomurske regije, kar je največ med vsemi slovenskimi regijami (Bajželj, 2016). Slika 2 prikazuje strukturo kmetijskih zemljišč v uporabi v Sloveniji in v Pomurski statistični regiji za leto 2013. Z več kot 80 odstotki je v Pomurju daleč najvišji delež njiv in presega dvakratno vrednost slovenskega povprečja, v katerem njive predstavljajo dobro tretjino. Nasprotno pa je najnižji delež trajnih travnikov in pašnikov (13 %), medtem ko ti na ravni Slovenije predstavljajo več kot polovico površin teh zemljišč. Preostalo (4 %) so bili trajni nasadi (SURS, 2016a).

² Kmetijska zemljišča v uporabi.

Slika 2: Struktura kmetijskih zemljišč v uporabi v Pomurju in Sloveniji v letu 2013 (prirejeno po SURS, 2016a)

Kakor na območju celotne Slovenije tako tudi v Pomurju izrazito prevladujejo kmetijska gospodarstva z manj kot petimi hektarji kmetijskih zemljišč. V letu 2013 je bilo takih več kot 60 odstotkov. Petina kmetij je pripadala velikostnemu razredu od 5 do 10 hektarjev, na več kot 10 hektarjih kmetijskih zemljišč v uporabi pa je gospodarilo samo 17 odstotkov kmetij (SURS, 2016i).

Glede na strukturo kmetijskih zemljišč v uporabi ne preseneča dejstvo, da je pri tipu kmetovanja med vsemi regijami ravno v Pomurju najvišji delež specializiranega pridelovalca poljščin. Ta predstavlja dve petini tipa kmetovanja regije (v Sloveniji 21 %), sledi pa mu mešano rastlinska pridelava – živinoreja (23 %) (SURS, 2016j).

Z živinorejo se je v letu 2013 ukvarjalo več kot 70 odstotkov kmetijskih gospodarstev v Pomurju (v Sloveniji 80 %). S prašičerejo se je ukvarjalo 60 odstotkov, z govedorejo petina in s perutninarstvom 44 odstotkov pomurskih kmetijskih gospodarstev. Od leta 2010 se je z rejo živine prenehala ukvarjati desetina kmetij (prirejeno po SURS, 2016b in SURS, 2016h).

2.6.3.2 Delovna sila na kmetijskih gospodarstvih v Pomurju

Skupni vložek dela v kmetijstvu Pomurske statistične regije je bil v letu 2013 8498 PDM in se je od leta 2010 povečal za 3,8 odstotka (SURS, 2016h). V letu 2010 so 30 odstotkov

vsega dela na družinskih kmetijah, izraženega kot PDM, opravili upokojenci (povprečje v Sloveniji je 33,4 %) (SURS, 2016n).

Povprečna starost pomurskih nosilcev kmetijskih dejavnosti je bila v letu 2010 enaka slovenski in je znašala 57 let. Od popisa kmetijskih gospodarstev leta 2000 se je povprečni pomurski gospodar v desetih letih postaral za eno leto. Povprečna starost družinskih članov, ki so poleg gospodarja delali na kmetiji, je bila bistveno nižja in je znašala 44 let. V spolni strukturi gospodarjev je bil v Pomurju leta 2010 drugi najvišji delež gospodaric (30 %); večji je bil samo še v Podravski regiji (za 6 %). V povprečju so bile za štiri leta starejše od moških nosilcev kmetijskih gospodarstev (SURS, 2016k).

Preglednica 2: Izobrazba gospodarjev na pomurskih in slovenskih družinskih kmetijah v letih 2000 in 2010 (SURS, 2016l; SURS, 2016m)

		Delež gospodarjev (v odstotkih)			
		Pomurje ²		Slovenija ³	
	Izobrazba/leto	2000	2010	2000	2010
Splošna izobrazba	Ni podatka.	0,1	/	0,1	/
	brez izobrazbe, nepopolna OŠ ¹	4,3	2,9	11,3	6,0
	osnovnošolska	58,4	47,6	47,1	37,2
	nižja poklicna, srednja poklicna	23,5	29,9	26,0	33,1
	srednja strokovna, srednja splošna	10,9	15,0	12,3	17,4
	višješolska, visokošolska	2,8	4,7	3,2	6,2
Kmetijska izobrazba	Ni podatka.	1,7	/	2,2	/
	samo praktične izkušnje	85,6	66,7	83,9	64,5
	tečaji iz kmetijstva	6,6	22,6	8,2	26,7
	nižja poklicna, srednja poklicna	3,2	5,2	3,2	4,6
	srednja strokovna	2,1	4,0	1,8	2,9
	višješolska, visokošolska	0,8	1,6	0,7	1,4

1 – osnovnošolska izobrazba, 2 – Pomurje = 100 %, 3 – Slovenija = 100 %

Izobrazbena struktura gospodarjev se tako v Pomurju kakor tudi v Sloveniji izboljšuje (preglednica 2). Delež takih brez splošne izobrazbe in z nepopolno osnovnošolsko in tudi tistih z osnovnošolsko izobrazbo se je od leta 2000 do 2010 zmanjšal. Nasprotno pa se je povečal delež gospodarjev z doseženo vsaj nižjo poklicno ali srednjo poklicno splošno izobrazbo (SURS, 2016l).

V letu 2010 se je tako v Pomurju kot na ravni države izboljšala tudi izobrazbena struktura gospodarjev s pridobljeno kmetijsko izobrazbo. Medtem ko je še leta 2000 samo na podlagi praktičnih izkušenj kmetovalo skoraj 86 odstotkov pomurskih kmetov, je bilo desetletje pozneje takih gospodarjev dobrih 67 odstotkov. V letu 2010 je bilo v Pomurju

gospodarjev z opravljenimi tečaji iz kmetijstva skoraj 23 odstotkov, deset let prej pa je bilo takih manj kot sedem odstotkov. Povečal se je tudi delež gospodarjev s formalno pridobljeno izobrazbo (SURS, 2016m).

V letu 2010 je bil naslednik predviden na 45,5 odstotka pomurskih kmetijah, kar je dvakrat več kot desetletje prej. Podobne vrednosti veljajo tudi za povprečno slovensko kmetijo (SURS, 2016e).

3 MATERIAL IN METODE

3.1 IZBOR METODE IN OBLIKOVANJE VPRAŠALNIKA ZA INTERVJU

Glede na raziskovalne cilje smo se po pregledu relevantne literature odločili za kvalitativni raziskovalni pristop, in sicer za delno strukturirani intervju.

Cilj kvalitativnega raziskovanja je zbrati vsebinsko bogate opise, dogodke in položaje ljudi. Raziskovanje je osredotočeno na proučevanje posameznih primerov in se ne poslužuje statističnih postopkov. Raziskovalec s tehnikami zbiranja podatkov, ki so prilagojene analizi manjšega obsega, spoznava socialni svet neposredno (Vogrinc, 2008).

Pri delno strukturiranem intervjuju vprašalnik ni do potankosti izdelan in vprašanja niso podrobna, temveč so zgolj vodilo. Spraševalec in vprašanec lahko v neposrednem stiku odkrijeta nesporazume pri komuniciranju in se o pomenu sporočil sporazumeta (Mesec, 1998).

Vprašalnik (v prilogi) je sestavljen iz enajstih okvirnih vprašanj, ki se nanašajo na življenje in delo na kmetiji. Intervjuvali smo gospodarje družinskih kmetij. Zanimali so nas začetki njihovega kmetovanja, življenje v kmečki družini in udejstvovanje v širšem družbenem okviru, poizvedeti pa smo želeli tudi o težavah, s katerimi se srečujejo pri svojem kmetovanju. Poleg zastavljenih vprašanj iz intervjuja smo sogovorce prosili še za opis njihove kmetije, pri čemer so nas zanimali dejavnost, usmeritev in velikost kmetije ter način pridelave. Povprašali smo tudi po starosti in izobrazbi gospodarjev, po številu skupaj živečih generacij in številu družinskih članov.

Glede na velikost vzorca naše raziskave ugotovitev ni mogoče posploševati na širšo kmečko populacijo, kar po Vogrincu (2008) niti ni prvenstveni cilj kvalitativne raziskave. Izbrana metoda omogoča vpogled v življenje in delo kmeta na opazovanem območju, ki bi ga s kvantitativnimi raziskovalnimi metodami lahko prezrli.

3.2 IZVEDBA INTERVJUJEV

Intervjuji so bili izvedeni v maju 2016 na desetih družinskih kmetijah v Pomurski statistični regiji, in sicer v občinah Šalovci, Puconci, Moravske Toplice, Murska Sobota, Turnišče in Veržej. Kmetije smo izbrali nenaključno. Da bi dobili čim celovitejši vpogled v življenje in delo pomurskega kmeta, smo pri izboru naših sogorcev poleg kraja bivanja

upoštevali tudi raznolikost kmetij. Nosilce kmetijske dejavnosti, ki so bili pripravljene sodelovati v naši raziskavi, smo intervjuvali v neposrednem stiku v njihovem domačem okolju. Zaradi lažjega analiziranja smo intervjuje z njihovo privolitvijo posneli. Zagotovili smo jim anonimnost in da posnetega ne bomo posredovali tretjim osebam. Ker so se med raziskovalnim procesom pojavila še dodatna vprašanja, ki smo jih želeli podrobneje raziskati, smo po opravljenih intervjujih tri sogovorce med telefonskim pogovorom prosili še za dodatna pojasnila.

4 REZULTATI

4.1 OSNOVNI PODATKI O KMETIJAH IN NOSILCIH KMETIJSKE DEJAVNOSTI

Intervjuje smo izvedli na družinskih kmetijah različnih usmeritev in velikosti kmečkih posesti v Prekmurju in Prlekiji. Osem kmetij je konvencionalnih, dve pa sta ekološki. Kmečka gospodarstva se razlikujejo tudi po številu in starostni strukturi družinskih članov ter po številu skupaj živečih generacij.

4.1.1 Opisi kmetij

Kmetija A

Kmetija obsega 4,6 hektarja kmetijskih zemljišč v uporabi, na katerih pridelujejo pšenico, rž, krompir, koruzo, krmno peso in buče. Imajo tudi 2,4 hektarja gozda. V hlevu sta dve kravi molznici, od katerih prodajajo mleko, osem prašičev pa redijo za lastno uporabo. Kmečko družino sestavljajo tri generacije žensk: gospodarica, njena hči in vnukinja.

Kmetija B

Kmetija prideluje na 20,5 hektarjih pšenico, ječmen, tritikalo in koruzo. Od navedenih je najetih četrtnina kmetijskega zemljišča, posedujejo pa še 11 hektarjev gozda. Glavna dejavnost na kmetiji je prašičereja, v hlevu pa je 18 GVŽ. V kmečkem gospodarstvu živi gospodar z ženo in s sinom.

Kmetija C

Poljedelska kmetija gospodari na skoraj 35 hektarjih kmetijskih površin, od katerih je 20 hektarjev v najemu. Pridelujejo koruzo, pšenico, buče in nekaj krompirja. Na kmetiji živijo gospodarica s sestro ter gospodarčin fant. Registrirano imajo dopolnilno dejavnost prodaje kmetijskih pridelkov in izdelkov s kmetij, saj prodajajo bučno olje.

Kmetija Č

Na živinorejsko-poljedelski kmetiji na 15 hektarjih pridelujejo pšenico, ječmen, koruzo in malo krompirja. Tretjina zemlje je najeta, posedujejo pa še štiri hektarje gozda. Redijo 15 GVŽ. Poleg govejih pitancev in šestih krav molznic imajo v hlevu še nekaj svinj za lastno uporabo. Na kmetiji skupaj živijo tri generacije: gospodar z ženo in otrokoma ter gospodarjevi starši.

Kmetija D

Na kmetiji, ki razpolaga s 35 hektarji kmetijskih površin, pridelujejo pšenico, ječmen, tritikalo, koruzo in malo buč. Poleg tega pogodbeno obdelujejo še pet hektarjev njivskih površin za drugo družinsko kmetijo. Obdelujejo tudi manjši vinograd. Ukvarjajo se z govedorejo, in sicer s prirejo mleka ter z uslužnostnim pitanjem govedí. Trenutno je v hlevu 45 živali, od katerih je devet krav molznic. Kmečko družino sestavljajo gospodarica z zakoncem in mladostnikoma ter njeni starši.

Kmetija E

Na kmetiji, ki obsega 35 hektarjev kmetijskih zemljišč v uporabi, pridelujejo pšenico, ječmen, koruzo in buče. Lastnih je 20 hektarjev, razpolagajo pa še s štirimi hektarji gozda. Ukvarjajo se z uslužnostnim pitanjem govedí in s prašičerejo ter skupaj redijo približno 26 GVŽ. V kmečkem gospodinjstvu živijo tri generacije, in sicer gospodar, njegov stric in njegovi starši ter sestra z otrokom.

Kmetija F

Kmetija gospodari na 60 hektarjih kmetijskih površin in poseduje tudi dva hektarja gozda. Gre za živinorejsko-poljedelsko kmetijo z večjim poudarkom na poljedelstvu. Tretjina njivskih površin je najetih. Na polovici njiv so žita (večinoma pšenica), nekaj je oljne ogrščice, preostalo pa koruza. Ukvarjajo se z govedorejo (s prirejo mleka in mesa) in s prašičerejo (skupaj redijo 18 GVŽ). V kmečki družini živijo tri generacije: zakonski par z otrokom in gospodarjevi starši. Gospodar je tudi nosilec dopolnilne dejavnosti (opravlja storitve s kmetijsko mehanizacijo).

Kmetija G

Kmetija razpolaga z 20 hektarji kmetijskih zemljišč v uporabi, od katerih je v najemu približno polovica, ter s štirimi hektarji gozda. Ukvarjajo se z govedorejo, predvsem s prirejo mleka, v hlevu pa je tudi nekaj prašičev za lastno uporabo (skupaj 18 GVŽ). Družino sestavljajo tri generacije. Gospodarica živi skupaj z materjo, možem in s hčerama ter hčerininim partnerjem.

Kmetija H

Gre za ekološko poljedelsko kmetijo, ki ima ekološki certifikat že drugo leto. Na dobrih 22 hektarjih pridelujejo žita in oljnice (buče, sončnice, konopljo in lan) ter nekaj krompirja. Lastne zemlje je osem hektarjev, preostalo imajo v najemu. Razpolagajo še z 1,7 hektarja gozda. Družino sestavljata zakonca z mladostnikoma. Gospodar je tudi nosilec dopolnilne dejavnosti. Izdelke prodajajo med drugim tudi neposredno v domači trgovinici.

Kmetija I

Kmetija se ukvarja s pašno rejo kokoši (220 nesnic) in z ekološko pridelavo zelenjave. Obdelujejo 1,8 hektarja kmetijskih površin in posedujejo hektar gozda. Gospodarica je hkrati tudi nosilka dopolnilne dejavnosti. Izdelke ponujajo med drugim tudi neposredno v trgovinici na kmečkem dvorišču. Zelenjavo prodajajo v okviru partnerskega kmetovanja in tedenskih košaric. Na kmetiji delata gospodarica in njen partner.

4.1.2 Nosilci kmetijske dejavnosti

Dva izmed desetih gospodarjev sta upokojena (A in B), eden je zaposlen zunaj kmetijstva (E), vsi drugi pa delajo samo na kmetiji.

V preglednici 3 so povzeti osnovni podatki o sogovornih. Na petih proučevanih kmetijah je nosilka kmetijske dejavnosti ženska. Najmlajša med nosilci je 23-letna gospodarica, najstarejši pa 81-letni gospodar. Najstarejša sogovornica (A in B) sta končala osnovno šolo in kmetujeta na podlagi praktičnih izkušenj, drugi pa so pridobili formalno kmetijsko izobrazbo.

Preglednica 3: Osnovni podatki o nosilcih kmetijske dejavnosti

Kmetija	Nosilec kmetijske dejavnosti				
	Starost	Spol*	Izobrazba/naziv izobrazbe	Število let (od leta)	Starost ob prevzemu
A	70	ž	osnovnošolska	4 (2012)	66
B	81	m	osnovnošolska	36 (1980)	45
C	23	ž	hortikulturni tehnik	2 (2014)	21
Č	44	m	osnovnošolska	2 (2014)	42
D	44	ž	inženir kmetijstva	10 (2006)	34
E	37	m	kmetijski tehnik	4 (2012)	33
F	36	m	diplomirani inženir zootehnik	8 (2008)	28
G	49	ž	kmetijec	2 (2014)	47
H	45	m	kmetijski tehnik	26 (1990)	19
I	42	ž	gimnazijski maturant, srednja vrtnarska šola	10 (2006)	32

* ž – ženski spol, m – moški spol

4.2 ANALIZA INTERVJUJEV

4.2.1 Odločitev za kmetovanje in zadovoljstvo z izbiro

Večina intervjuvancev (z izjemo gospodarjev s kmetij E, H in I) izvira iz kmečkih družin. Najstarejšima sogovorcema se zdi odločitev za njuno kmetovanje samoumevna.

A: *»V tistem času ni bilo možnosti, da bi nas starši šolali. Če smo hoteli preživeti, smo morali delati! Na kmetiji sem bila rojena in na kmetiji bom umrla!«*

B: *»Kaj bi pa drugega?«*

Podobno ugotavlja tudi gospodarica s kmetije G: *»To je družinska tradicija.«* Sogovornica s kmetije C pa navaja: *»Po smrti očeta smo z mamo in s sestro ostale same. Škoda bi bilo vse pustiti. Če kmetije ne bi prevzela jaz, bi jo sestra.«*

Sogovorca s kmetij Č in D sta se za zaposlitev na kmetiji odločila zaradi gospodarske krize in zmanjšanih možnosti za zaposlitev zunaj kmetije.

Č: *»V Muri so odpuščali in nisi vedel, kdaj prideš na vrsto. Odločiti se je bilo treba ...«*

D: *»Nikoli nisem imela pomislekov, v katero srednjo šolo se bom vpisala. V kmetijsko, seveda. Po končanem študiju službe takoj nisem dobila, starši so bili pa nared za v penzijo. Doma je bila neka osnova, poleg tega me je pa veselilo ...«*

Večina sogovorcev navaja, da se kot kmet moraš roditi.

D: *»Kar tako se za poklic kmeta nihče ne odloči. Brez enega hektarja zemlje in kmetijskih strojev si noben ne reče: 'Zdaj bom pa postal kmet!' Na kmetiji moraš biti rojen.«*

F: *»Poklic kmeta enostavno podeduješ.«*

Kmetijo je večina prevzela od svojih staršev (na kmetijah B, C, Č, D, F, G in I), po en sogovorec od starih staršev (H) in strica (E), sogovornica s kmetije A pa jo je v starosti 66 let prevzela po smrti moža (preglednica 3). Ob prevzemu kmetije je bil najmlajši sogovorec star 19 let.

Tudi sogovorcem, ki se niso rodili kmečkemu staršem, kmetovanje ni bilo tuje, saj so se s kmečkim delom seznanili že zgodaj v otroštvu pri starih starših (na kmetijah H in I) ter stricu (E).

Gosposdarica s kmetije I je sredi študija spoznala, da izbira poklicne poti ni bila prava, zato je izobraževanje opustila in se posvetila kmetovanju. Medtem ko večina intervjuvancev kot razloge za kmetovanje navaja nadaljevanje družinske tradicije in ohranitev kmetije ter splet okoliščin, pa gospodarja z obeh ekoloških kmetij (H in I) izpostavljata predvsem veselje do kmetovanja. Sogovornica s kmetije I navaja: *»Rada delam z zemljo in naravo. To me sprošča.«*

Skoraj vsi sogovorniki so kot glavno prednost opravljanja svojega poklica brez oklevanja navedli, da so sam svoj gospodar in da si lahko sami razporejajo delovna opravila.

B: *»Čeprav delaš tudi po 16 ur na dan, si odvisen sam od sebe. Če boš delal, boš imel, če ne, pa ne.«*

D: *»Če prideš v neko fabriko, ti določijo, kaj moraš narediti, pa če ti to hočeš ali ne. Jaz na kmetiji vem, katera dela moram opraviti, npr. nakrmiti živino, ostalo pa ... Če se mi danes česa ne da, bom pa jutri.«*

F: *»Prednost je, da se lahko odločaš sam, četudi se odločiš narobe!«*

H: *»Nimam rada avtoritete, kot kmet sem pa sam svoj šef! So sicer stresna obdobja, ampak nisem vsak dan pod stresom. Sama si razporejам čas, sem zunaj v naravi, z živalmi. Kvaliteta življenja je dosti boljša!«*

Delo z živalmi že od otroštva veseli tudi gospodarja s kmetije E. Nasprotno kot drugi pa izpostavlja, da kmet svojih odločitev več ne sprejema samostojno in neodvisno: *»Pri vseh stvareh me omejujejo politika in njeni programi. Nimamo več nobene svobode. /.../ Če bi se mi splačalo, bi letos posejal samo koruzo in buče, ampak ne smem, ker dve kulturi ne smeta presegati 95 odstotkov. Ne moreš se več sam odločati!«* Gospodarica s kmetije G vidi slabost poklica kmeta v tem, da *»si vezan na živino in nikamor ne moreš iti.«*

Gospodar s kmetije F kot prednost poklica kmeta navaja tudi zadovoljstvo ob tem, ko lahko znanje, pridobljeno med formalnim izobraževanjem, prenese v prakso: *»Najlepše je, ko se ti to znanje potrdi in ni več samo neka teorija!«*

Sogovorce smo povprašali tudi, ali bi se za kmetovanje in prevzem kmetije ponovno odločili. Skoraj vsi so odgovorili pritrdilno, vendar poudarili, da bi bila odločitev ista, če bi tudi pogoji, v katerih so ubrali svojo pot, bili podobni. Najstarejša intervjuvanca (s kmetij A in B) navajata, da bi se odločila enako, ker drugih možnosti, kot menita, niti nimata. Podobno navajajo tudi drugi sogovorniki (C, Č in D), ki omenjajo gospodarsko krizo in zmanjšane možnosti za zaposlitev zunaj kmetijstva. Edini, ki ni prepričan, da bi se ponovno odločil za kmetovanje, je sogovorec s kmetije E, edini izmed intervjuvanih, ki kmetuje ob službi.

4.2.2 Pridobitev znanja za delo na kmetiji

Zanimalo nas je, kako so intervjuvanci pridobili znanje, ki ga potrebujejo za vsakdanje delo na kmetiji. Vsi, ki so odrasli na kmetiji (na kmetijah A, B, C, Č, D, F in G), so največ znanja pridobili od staršev. Že kot otroci so se vključevali v delo na kmetiji in pomagali po svojih močeh. Sogovorniki, ki se niso rodili kmečkim staršem (na kmetijah E, H in I), so pri delu opazovali svoje stare starše (na kmetijah H in I) in ožje sorodnike (na kmetiji E), ki so

jih redno obiskovali. Pri kmečkih opravilih so radi pomagali, hkrati pa jim je bilo v veselje, da so bili v stiku z naravo in živalmi na kmetiji. Sogovorca H in E sta živela v neposredni bližini teh kmetij, sogovornica s kmetije E pa je stare starše obiskovala ob koncu tedna.

Razen dveh najstarejših sogovorcev (A in B) ter sogovorca Č so vsi končali vsaj srednjo poklicno kmetijsko šolo (preglednica 3). Sogovornica s kmetije A navaja, da se jih v obdobju njene mladosti za formalno izobraževanje ni odločalo toliko kot dandanes, in dodaja: *»Naša generacija je samouk.«* Sogovornici (s kmetij C in D) navajata, da je znanje, pridobljeno s formalnim izobraževanjem, samo osnova in da so pomembnejše izkušnje. Pomen izkušenj poudarjajo prav vsi sogovorci.

D: *»Na kmetiji moraš biti praktik, česar ti pa nobena šola ne more dati. Na kmetiji se vsak dan naučim nekaj novega.«*

I: *»Eno leto narediš nekaj narobe, pa potem to drugo leto veš!«*

Večina intervjuvancev je navedla, da si nenehno prizadevajo sami pridobiti znanje, ki bi jim koristilo pri njihovem delu. Informacije iščejo tudi v svetovnem spletu (sogovorci s kmetij C, D, E, F, H in I). Sogovorec s kmetije F poudarja tudi lastno angažiranost: *»Če se kmet svojemu delu ne preda in informacij s predavanj in iz delavnic, ki jih potrebuje za svoje delo, ne ve sam izluščiti, mu jih na pladnju nihče ne bo prinesel.«*

Na vprašanje, ali jim pri seznanjanju z novostmi iz kmetijske pridelave pomaga tudi kmetijska svetovalna služba, so sogovorci odgovarjali zelo različno. Nekateri (na kmetijah A, B, Č in G) so povedali samo, da informacije dobijo, če jih potrebujejo in zanje pač prosijo, ker je za kmetijske svetovalce, kot pravi sogovornica s kmetije D, to *»vseeno samo služba«*. Iz odgovorov drugih sogovorcev pa je bilo mogoče razbrati tudi (ne)zadovoljstvo s kmetijsko svetovalno službo. Dva sogovorca sta s svojim svetovalcem zelo zadovoljna.

C: *»Če nas karkoli zanima, se na svojega svetovalca lahko zanesemo. Od njega dobimo dosti informacij. Naš svetovalec se zelo zavzame, vendar pa vsi niso taki.«*

F: *»Svetovalec, s katerim delam jaz, je izjemno dober in nam nudi vse, kar nas zanima.«*

Manjše zadovoljstvo izraža intervjuvanec s kmetije E: *»S kmetijsko svetovalno službo nisem niti malo zadovoljen. Če me kaj zanima, sicer grem vprašat, ampak moram vse še sam preveriti.«* Vzroke za to, da se ne more zanesti na svetovalno službo, bolj kot v samih svetovalcih vidi v nenehnem spreminjanju predpisov, ki jim tudi svetovalci ne morejo slediti.

Sogovorec s kmetije B se spomni, da so v preteklosti svetovalci hodili na dom: *»Pred 40 ali 50 leti je imela zadruga svoje svetovalce, ki so nas večkrat obiskali.«* Sogovorca s

kmetij D in F ugotavljata, da so kmetijski svetovalci preobremenjeni z obveznostmi, povezanimi z izvajanjem kmetijske politike, in nimajo več časa za obiskovanje kmetij.

F: *»Žalostno je, da se je prioritarna naloga kmetijskih svetovalcev razblinila in samo še urejajo papirje, ki jih zahtevajo od njih tisti v Ljubljani.«*

Kmeta z obeh ekoloških kmetij (H in I) v Sloveniji nista našla izobraževalnih vsebin, ki bi jim bile v pomoč pri njunem delu. Sogovorec H navaja, da pri nas ni svetovalca, ki bi bil specializiran za ekološko kmetovanje, in da več koristnih informacij prejme od drugih ekoloških kmetov. Oba kmeta sta pridobivala znanje na seminarjih v Avstriji, kjer so, kot pravi sogovornica s kmetije I, *»20 let pred nami, kar se tiče ekološkega kmetovanja«*. Sogovornica meni celo, da so svetovalci marsikaterega kmeta, ki je premišljeval o preusmeritvi, zaradi nepoznavanja tega načina pridelave od tega celo odvrnili.

4.2.3 Delitev dela na kmetiji in življenje v večgeneracijski kmečki družini

Število generacij in število družinskih članov ter starostno strukturo posameznih kmečkih družin prikazujemo v preglednici 4. Najmanj družinskih članov je na družinski kmetiji I, kjer delata in živita partnerja sama. Najštevilčnejše so šestčlanske kmečke družine, v katerih skupaj živijo tri generacije; taka so kar štiri izmed desetih proučevanih gospodinjstev.

Preglednica 4: Število skupaj živečih generacij in družinskih članov po spolu v posameznih gospodinjstvih

Kmetija	Število generacij	Družinski člani		
		Skupaj	Moški	Ženske
A	3	3	0	3
B	2	3	2	1
C	1	3	1	2
Č	3	6	4	2
D	3	6	3	3
E	3	6	3	3
F	3	5	3	2
G	3	6	2	4
H	2	4	2	2
I	1	2	1	1

Ker nas je zanimalo, ali je v kmečkih družinah proučevanih kmetij delitev dela vezana na spol, smo intervjuvance vprašali, kako si delijo delo.

Kmečka dela opravljajo vsi družinski člani in so vezana na spol. Vsi sogovorniki navajajo, da je delo s stroji domena moških članov družine, ročna poljska dela pa opravljajo ženske in moški (na kmetijah D, G, H in I). V manjšem vinogradu na kmetiji D delata, kot navaja sogovornica, »*strogo oba*«. V večgeneracijskih družinah so stare matere zadolžene za krmljenje svinj (na kmetijah Č in F) ter obdelovanje zelenjavnega vrta (na kmetijah Č in G). V delo pa se vključuje tudi najmlajša generacija. Šolajoči otroci oz. mladostniki pomagajo, kolikor jim dopuščajo šolske obveznosti (na kmetijah Č, D, F in H).

Z vidika delitve dela, kot ga raziskujemo, sta poseben primer kmetiji A in B. Na prvi, sicer manjši, kmetiji živijo tri ženske treh različnih generacij same. Ker hči zaradi zdravstvenih težav ne more delati več kot eno uro skupaj in ker vnukinja hodi v službo, večino del s stroji opravi kar gospodarica sama. »*Moška dela so na meni*,« kot pravi. Izjemoma, če dela ne morejo opraviti same, jim na pomoč priskoči sorodnik. Na kmetiji B živi gospodar z ženo in s sinom. Ker je žena po bolezni priklenjena na posteljo, vsa kmečka opravila in večino gospodinjskih del opravita sama. Skoraj vsakodnevno jima pride pomagat gospodarjeva hči, ki živi v isti vasi.

Vsi sogovorniki navajajo, da gospodinjska dela opravljajo skoraj izključno ženske. Kuhanja, pomivanja posode, likanja, čiščenja in podobnih del se moški ne lotevajo oziroma bi se samo, kot navaja gospodarica s kmetije D, če »*bi bila sila*«. Manjša popravila v stanovanju so naloga moških članov družine. Hrano pa nakupujejo v večji meri ženske (na kmetijah D, F, G, H in I). Pri gospodinjskih opravilih pomaga tudi najmlajša generacija.

Zanimalo nas je, ali je v kmečkih družinah še vedno prisotna medgeneracijska solidarnost, zato smo intervjuvance povprašali o prednostih in slabostih življenja v večgeneracijski družini. Sogovorniki najpogosteje omenjajo pojme delitev dela, vzajemna pomoč in konflikt. Navajajo, da se »*delo razporedi*« (D), »*da v delovnih konicah vsi poprimejo za delo*« (F), »*če kdo kam gre, lahko delo opravi drug*« (G). Podobno ugotavlja tudi gospodar s kmetije E, ki hodi v službo: »*Če se kje zamudim, vem, da bo delo že kdo drug naredil*.«

Čeprav noben od intervjuvancev več ne potrebuje varstva otrok, pa se spomnijo, kako je bilo, ko so bili otroci manjši in so se lahko zanesli na stare starše (na kmetijah Č, D, F in G).

D: »*Ko smo kam šli, nikoli ni bil problem. Smo vedeli ... Babica bo popazila. Ko smo imeli dosti dela, smo vedeli, da so otroci na varnem in bo babica skuhala*.«

Tudi sogovorec s kmetije H navaja, da so se lahko vedno zanesli na stare starše, ki sicer ne živijo v istem gospodinjstvu, so pa v neposredni bližini.

Kot slabost življenja v večgeneracijski družini večina intervjuvancev, ki so iz družine s tremi generacijami (s kmetij Č, D, E in F), brez oklevanja navede prilagajanje in dogovarjanje.

Č: *»Včasih lahko pride do trenj. Vsak bi po svoje.«*

F: *»Več ljudi pomeni več mnenj in več kreganja.«*

Vprašanje o prednostih in slabostih življenja v večgeneracijskih gospodinjstvih smo postavili tudi gospodarici, ki sicer živi v družini s še dvema družinskima članoma, ki pripadata isti generaciji. Navaja: *»/.../ ni pa fajn, da se ne razumeš, še posebej ne na kmetiji!«* Da je bolj kot v nekmečkih družinah ravno na kmetiji pomembno medsebojno razumevanje, meni tudi sogovorec s kmetije B: *»Zdaj več stari in mladi ne morejo biti skupaj ... Vendar na kmetiji to mora biti. Na kmetiji drugače niti ne gre!«*

Na dodatno vprašanje, ali sogovorca menita, da so otroci dolžni poskrbeti za starše, ko sami tega ne bodo več zmožni, odgovarjata, da *»je bilo na vasi to vedno tako«* (B) in da je skrb za starše neka *»moralna zaveza«* (D). Sogovorcju s kmetije B, kjer možka člana družine negujeta onemoglo gospodarjevo ženo, tega vprašanja posebej nismo zastavili. Smo pa ob našem obisku govorili tudi z njo in je sama izrazila hvaležnost, ki jo čuti do moža in sina, ker tako lepo skrbita zanjo.

4.2.4 Viri dohodka kmečkega gospodinjstva

Kmetije B, D in I ustvarjajo dohodek samo s kmetijsko dejavnostjo, druga kmečka gospodinjstva pa kombinirajo dohodek iz kmetijske dejavnosti z zaposlitvijo zunaj kmetijstva. Dva intervjuvana gospodarja (s kmetij A in B) sta upokojena, eden (s kmetije E) pa je zaposlen zunaj kmetijstva.

Intervjuvanci na vprašanje, kako ocenjujejo svoj ekonomski položaj, odgovarjajo različno. Gospodarico s kmetije G smo obiskali ravno, ko je izvedela, da so bili rezultati analize mleka ponovno slabi. Ekonomski položaj opiše z besedami: *»Iz leta v leto je slabše!«* Kot slabega opiše svoj položaj tudi intervjuvanka s kmetije A. Drugi sogovorci so s svojim ekonomskim položajem zadovoljnejši in menijo, da je srednje dober.

D: *»Ni preveč rožnato, ampak preživimo. Ne bom rekla, da je slabo ... Poleg tega, da cela družina od kmetije živi, pa se ta še razvija in se obnavlja.«*

Sogovorci s kmetij B, E in H kmalu zatem, ko povedo, da je njihov položaj dober, poudarijo, da morajo za to vložiti dosti dela.

Med pogovorom o dohodkih kmečkih gospodinjstev je beseda nanese tudi na pomen neposrednih plačil za njihovo kmetovanje. Čeprav sogovornica s kmetije I subvencije prejema, jih posebej ne izpostavlja. Sogovorec s kmetije H meni, da bi *»tudi brez subvencij šlo, vendar bi bilo manj investiranja«*. Konvencionalni kmetje pripisujejo neposrednim plačilom dosti večji pomen. Nekateri (na kmetijah D, F in G) bi morali, če subvencij ne bi prejeli, razmisliti, ali se jim kmetovati še splača. Drugi sogovorniki (s kmetij A, Č in E) menijo, da je prejemanje subvencij ključno za obstoj kmetije. Gospodar s kmetije Č ocenjuje, da subvencije na njegovi kmetiji predstavljajo 40 odstotkov dohodka iz kmetijstva. Intervjuvanci s kmetij C, E in F pa navajajo, da vse dohodke iz kmetijske dejavnosti vlagajo nazaj v kmetijo, zato so subvencije *»neka konstanta in čisti dohodek«*. Večina jih poudari, da subvencije niso miloščina, ki jo prejmejo od države, ampak so nujne za to, da *»lahko kupec dobi kruh po ceni, kot ga v trgovini dobi sedaj«*, kot meni sogovorec s kmetije E. Ob primerni odkupni ceni pridelkov, ki bi kmetom zagotavljala preživetje, subvencije sploh ne bi bile potrebne.

Intervjuvance smo povprašali tudi, kam prodajajo pridelke. Na kmetijah A, Č, D, F in G mleko oddajajo v mlekarne. Pridelke prodajajo večjim odjemalcem, med drugim tudi zadrugam. Kmetje prodajajo pridelke – jajca (na kmetiji I) in prašiče (na kmetijah A, E in F) – na svojem domu. Tisti, ki neposredno na svojem domu prodajajo izdelke, imajo registrirano dopolnilno dejavnost (na kmetijah C, H in I).

Ekološki kmetiji H in I prodajata svoje izdelke tudi v sodelovanju s trgovcem na drobno, poleg tega pa imata lastno trgovinico na domačem dvorišču. Kmetija I ponuja ekološko zelenjavo tudi s tedenskimi košaricami v okviru partnerskega kmetovanja.

Kmetje povedo, da so bile v preteklosti v njihovi bližini zadruge, ki so propadle (A, B, Č in D). Sogovornica s kmetij B in H pogrešata zadrugo, ki bi poskrbela za odkup pridelkov. Sogovorec s kmetije H meni, da imajo *»kmetje dosti že svojega dela in bi bila kakšna zadruga, ki bi organizirala odkup ekoloških pridelkov, tudi če bi potem mi dobili malo manj, zelo dobrodošla«*. Gospodarica s kmetije D pa je povedala, da bodo letos prodali pšenico boljšemu ponudniku, kajti *»ne potrebujemo zadruge. Če bi prodajali prek nje, bi si ta nabijala marže in bi dobili še manj«*. Sogovorec s kmetije B pa navaja: *»Nekoč je bila tukaj zadruga, ki je odvažala prašiče na vsaka dva tedna. Zdaj se moraš znajti, kot se veš in znaš! Kmetje so si sami krivi, ker se ne povezujejo!«*

Poleg že navedenih s kmetij C, H in I sta dopolnilno dejavnost registrirala tudi gospodarja s kmetij D in F. Gospodar s kmetije F ima sodoben strojni park in okoliškemu kmetom ponuja strojne storitve. Gospodarica s kmetije D pove, da ta dejavnost pri njih ni tako

aktivna, vendar jo je treba kljub temu registrirati, *»če želiš nekomu pripeljati domov drva ali nekomu zorješ njivo ... Da te kdo ne zahakla ...«*.

4.2.5 Medsebojni stiki in medsebojna pomoč na vasi

Intervjuvance smo vprašali, ali si kmetje pri kmečkih opravilih med seboj pomagajo. Želeli smo namreč izvedeti, kako dejavni so sogovorniki zunaj kmečke družine, v širšem družbenem okviru in ali so medsebojni stiki in medsebojna pomoč na vasi še vedno prisotni.

Kmečka opravila, pri katerih si kmetje priskočijo na pomoč, so predvsem žetev, spravilo krme in siliranje. Medsebojno sodelovanje poteka na podlagi odsluževanja. Kmet, ki pomaga, računa na poznejšo povrnitev uslug ali, kot je povedala intervjuvanka s kmetije I, da *»roka roko umije«*. Potrebe po delovni pomoči posameznih kmetij so različne. Kmetija C je tesno povezana s kmetijo, s katere izvira gospodaričin partner in na kateri je kmetijo prevzel njegov brat. Nekatera kmečka dela, npr. obdelovanje njiv, opravljajo skupaj. Sogovorec s kmetije Č, ki živi v številčnejši kmečki družini, navaja, da so s kmetijskimi stroji dobro opremljeni. Če koristijo strojne storitve, jih plačajo, za druga dela pa jih *»je pri hiši zadosti«*. Na poljedelski kmetiji H, kjer ekološki način pridelave zahteva več ročnih poljskih opravil, kmečki družini redno pomaga ožje sorodstvo, predvsem starši obeh partnerjev.

Z izjemo sogovornice s kmetije D vsi drugi kmetje menijo, da je medsebojne pomoči med kmeti vedno manj. Razloge vidijo v boljši mehaniziranosti kmečkih gospodarstev. Ugotavljajo tudi (na kmetijah A, E in H), da sta k temu prispevali tudi opuščanje kmetijske dejavnosti in staranje kmečkega prebivalstva.

A: *»Za denar bi ti pomagali, ampak jih ne prosiš. Pa niti ni ljudi. Nekoč je bilo pri hiši tudi po pet ljudi, sedaj pa ... Četudi sta dva, je en sigurno star in bolan.«*

E: *»/.../ nimaš niti koga prositi. Vsi so postali stari!«*

Sogovornica s kmetije D, ki z drugimi intervjuvanimi ne deli mnenja o tem, da je medsebojne pomoči pri kmečkih opravilih vedno manj, navaja, da si pri siliranju pomagajo z drugo družinsko kmetijo: *»Kar so nekoč delali sami tri dni, sedaj s skupno pomočjo naredimo v petih urah.«* Opaža pa manj medsebojnih stikov na vasi in druženja med sorodniki: *»Včasih so vsi prišli na koline. Sedaj pride mesar, hitro naredimo in pospravimo. Vsak razmišlja samo, koliko ga bo to stalo in da ni časa.«*

Pomen medsebojnega povezovanja kmetov poudarja sogovorec s kmetije F, ki meni: *»Če grem v trgovino sam, bom kupil škropivo po redni ceni. Če nas gre skupaj šest, ga bomo dobili ceneje.«*

Zanimalo nas je tudi, ali so kmetje dejavni v vaški skupnosti in ali jih zanima povezovanje z drugimi kmeti. Sogovorci s kmetij C, D, E in H sodelujejo v gasilskih, sogovorci s kmetij D in E v kulturnih društvih, s kmetije F v športnem in s kmetije A v upokojenskem društvu. Poleg sogovorca s kmetije H se kulturno v društvih udeležujejo tudi drugi družinski člani. Sogovornica s kmetije D navaja, da je gasilstvo družinska tradicija in ji je bilo to *»položeno v zibelko«*. Sogovorca s kmetij B in C sta dejavna v cerkveni skupnosti. Gospodarja s kmetij E in H sta zaradi cenejših uslug včlanjena v strojni krožek, sogovorca s kmetij C in D pa sta v zadrugo.

4.2.6 Ugled poklica kmeta in odnos države do kmetijstva

Intervjuvance smo povprašali, kakšen je po njihovem mnenju ugled kmeta v družbi. Sogovorca s kmetij A in B menita, da je slab in da je bil kmet v preteklosti bolj cenjen, ker so takrat *»vsi živeli od kmetijstva«*, kot je povedal sogovorec s kmetije B. Sogovornica s kmetije A pa vrednotenje kmeta zelo nazorno opiše tako: *»Ko je šla vnukinja v srednjo šolo, sošolcem ni upala povedati, da je s kmetije, ker bi se iz nje norčevali, kakor so se iz njene sošolke.«*

Sogovorca s kmetij Č in D vrednotenje kmečkega poklica povezujeta z ekonomskim položajem kmeta. Sogovornica s kmetije D meni, da je ugled dober, ker kmetje dandanes več niso slabo situirani. Drugi intervjuvanec pa meni, da dober ugled uživajo samo veliki kmetje.

Kar štiri intervjuvanci (s kmetij C, D, E in F) so omenili *»velik traktor«*, ki predstavlja podobo kmeta, kakor ga vidijo nekmetovalci. Kmeta obravnavajo kot koristnika subvencij, ki mu nič ne manjka. Sogovorca s kmetij E in F govorita o nevoščljivosti in o tem, da ljudje ne razumejo, kakšen je pravi namen neposrednih plačil. Prvi navaja: *»Ljudem ni bilo pojasnjeno ... Subvencije so samo plačilo za delo, ki se drugače ne bi splačalo.«* Po mnenju vprašanca s kmetije F kmeta vidijo tudi kot onesnaževalca okolja: *»Enemu sosedu smrdi, drugega moti hrup ...«* Del krivde pripisuje tudi medijem, ki kmeta in kmetijstvo prikazujejo v negativni luči.

Intervjuvanke s kmetij C, G in I menijo, da je ugled poklica kmeta dober in se še izboljšuje. Sogovornici s kmetij G in I menita, da ljudje vedno bolj cenijo doma pridelano

hrano. Sogovornica s kmetije I govori tudi o urbanem vrtničkarstvu in trendu, da si prebivalci mest na balkonu pridelujejo zelenjavo in zelišča v lončkih.

Večina intervjuvanih pa se strinja, da v današnjih časih več ne velja, kar je veljalo v preteklosti: *»Če ni za šolo, bo pa za kmeta«* (H). Kmet mora namreč za uspešno opravljanje svojega dela *»obvladovati širok spekter znanj in del«* (F).

Zanimalo nas je še, kakšen je po mnenju intervjuvancev odnos države do kmetijstva. Kmetje ga opisujejo kot slabega (na kmetijah A in G) oziroma izjemno slabega (na kmetiji E). Drugi (na kmetijah B, C, D in F) menijo, da je dober. Oboji pa kmalu zatem navedejo področja, na katerih je država po njihovem mnenju zatajila. Vsi trije kmetje z Goriškega (s kmetij A, Č in G) izpostavljajo problem škode, ki jo povzroča divjad. Menijo, da bi morala država poskrbeti za to, da bi bila njihova škoda v celoti povrnjena. Gospodarica s kmetije C navaja, da ostajajo obljube države o pomoči pri škodi zaradi neugodnih vremenskih vplivov samo pri besedah. Sogovorec s kmetije H si želi, da bi država izdatneje sofinancirala zavarovalne premije, kajti potem bi se lahko več kmetov odločilo za zavarovanje pridelkov. Meni tudi, da država *»stvari ne ve zaščititi, ne ve kaj je njen interes ...«* in kot primer navaja prašičerejo.

Sogovorec s kmetije Č meni, da država namenja dovolj pozornosti samo velikemu kmetu, ki je na razpisih uspešen, medtem ko mali kmet razpisanih kriterijev ne more izpolniti. Gospodarici s kmetije D se zdi, da je odnos države do kmetijstva dober in *»čeprav bi bilo treba nekatere stvari doreči, kmetje nismo v zadnji vrsti«*. Sogovornica s kmetije I meni, da so na stranski tir potisnjeni ekološki kmetje, kar pa razume, saj jih je razmeroma malo.

Kar štiri intervjuvanci omenijo Avstrijo kot državo, po kateri bi se morali zgledovati. Poleg gospodarjev s kmetij D in E jo omenjata še kmeta z ekoloških kmetij H in I. Intervjuvanec s kmetije H meni, da tam kupci zelo cenijo, kar je domačega, poleg tega pa je tudi ugled kmeta bistveno boljši, kot je pri nas. Meni tudi, da bi morala Slovenija več pozornosti nameniti promociji domačih izdelkov.

4.2.7 Razmere za kmetijstvo in zaznave sprememb po vstopu Slovenije v Evropsko unijo

Večina intervjuvancev razmere za kmetijstvo v Sloveniji ocenjuje kot slabe. Sogovornica, ki ne meni, da so slabe, pove, da *»bi lahko bile dosti boljše!«*. Kot negativno stran kmetovanja navajajo negotovost kmetijske pridelave, na katero vplivajo vedno pogostejši ekstremni vremenski pojavi in nihanje odkupnih cen kmetijskih pridelkov. Gospodarica s kmetije D meni, da *»bi država morala doreči cene pridelkov. Da bi se, ko poseješ pšenico,*

vedelo, koliko bo vredna julija. /.../ Cena bi morala biti določena – tako živine kot pšenice, koruze ...». Kadar vprašani govorijo o nizkih odkupnih cenah pridelkov, najprej pomislijo na ceno mleka. Povedo, da je bilo v preteklosti v vasi dosti kmetov, ki so se ukvarjali s prirajo mleka, zdaj pa mleko oddaja samo še peščica (na kmetijah A, Č, E, F in G). Omenijo tudi ekonomičnost priraje govejega in prašičjega mesa, ki *»enostavno ne pokriva stroškov«* (E).

Medtem ko kmetom na Goričkem divjad uničuje pridelke in zato opuščajo obdelovanje njivskih površin, pa se kmetje v okolici Murske Sobote srečujejo z drugim problemom, in sicer s primanjkanjem obdelovalnih površin. Navajajo (na kmetijah C in E), da ne morejo priti do dodatnih površin, ker jih *»veliki kmetje pri nakupu izrinejo«*. Gospodar s kmetije H navaja, da je Slovenija med državami z najmanj obdelovalnih površin na prebivalca. Sogovorec s kmetije E pa ugotavlja, da je bilo precej obdelovalnih površin spremenjenih v gradbene. Kritizira tudi sklad kmetijskih zemljišč, ki zemlje *»ne sprosti«*. Pove, da *»se kmetje silijo v druge vasi, da bi dobili še kje kaj zemlje«*. Zaradi pomanjkanja njivskih površin ne vidi priložnosti za širitev, s tem pa tudi ne možnosti razvoja.

Večina kmetov navaja, da se po vstopu Slovenije v Evropsko unijo in prevzemu skupne kmetijske politike soočajo z dodatnim administrativnim delom, ki jih zelo obremenjuje. Povedo, da je vse postalo *»birokratizirano«*, da se jih z ukrepi omejuje in nadzoruje z inšpekcijami. Gospodar s kmetije F vidi slabost skupne kmetijske politike v tem, da se velik del sredstev namenja za izvajanje politike in manj za samo kmetovanje. Sogovorec s kmetije E pa opozarja na nezavidljiv položaj slovenskih kmetov, ki so koristili sredstva iz naslova ukrepov kmetijske politike, nekateri so celo najeli kredite. Zdaj morajo kljub nizkim odkupnim cenam pridelkov izpolnjevati obveznosti in ohranjati obseg kmetijske dejavnosti.

Kmete smo povprašali tudi, ali poznajo program skupne kmetijske politike in ali se poslužujejo njenih ukrepov. S programom so zelo različno seznanjeni. Prejšnje obdobje se jim zdi z vidika pridobivanja sredstev dosti boljše (mnenje sogovorcev na kmetijah Č in H). Vse kmetije prejema neposredna plačila. Z izjemo kmetij A in I so vse vključene v ukrep kmetijsko-okoljsko-podnebna plačila (ukrep KOPOP), za katerega pa menijo, da je zelo zapleten. Gospodarica s kmetije C in gospodar s kmetije E sta ob prevzemu kmetije prejela sredstva iz ukrepov pomoči mladim prevzemnikom.

Večina vprašancev napoveduje, da bodo v prihodnosti mali kmetje propadli, saj ne morejo konkurirati kmetom iz drugih evropskih držav. Drugačno je mnenje samo sogovornice s kmetije I, ki meni, da mali kmetje ne bodo propadli, pač pa prihaja nov trend kmetovanja

in nova doba kmetov, ki se zavedajo, da je narava nad njimi. Delali bodo na drug način in se med seboj povezovali.

Kmetje na kmetijah C, E, H in I menijo tudi, da bodo kmetijstvo v prihodnosti zelo zaznamovali neugodni vremenski vplivi. Gospodarica z ekološke kmetije I meni, da se bodo kmetje morali prilagoditi podnebnim spremembam z ustrežnejšo izbiro kmetijskih kultur. Kot primer navaja konopljo.

Intervjuvance smo vprašali tudi, kako so se izrekli na referendumu o vstopu Slovenije v Evropsko unijo in kako bi se odločili, če bi bil referendum danes. Vsi, ki so se referendumu udeležili (sogovorniki s kmetij A, B, Č, D, G, H in I), so bili za vstop Slovenije v Evropsko unijo. V odločitvi, ki bi jo sprejeli danes, pa si niso enotni. Dva (s kmetij D in H) bi se izrekla za, ker ne menita, da nam je zdaj slabše, dva (s kmetij A in E) pa bi bila zagotovo proti. Intervjuvanec s kmetije E, ki bi bil proti, meni, da države s tako različnimi standardi ne morejo imeti skupne politike. Drugi sogovorniki (s kmetij B, Č, F in G) o svoji izbiri niso prepričani.

G: *»Na referendum smo šli z veseljem. Mislili smo, da bo kaj boljše, in smo bili za.«*

Č: *»Pričakovanja so bila velika, pa ni tako ... Za danes več nisem prepričan.«*

Sogovornica s kmetije I se je na referendumu izrekla za, če bi bil ponovno, pa se ga ne bi udeležila, ker verjame, da to nanjo neposredno ne vpliva. Dodaja še: *»Na koncu koncev se moraš znajti sam!«*

4.2.8 Načrti za prihodnost

Intervjuvance smo povprašali po načrtih za prihodnost. Več kot polovica kmetij (A, B, Č, D, F in H) namerava kmetovati v istem obsegu in ne razmišlja o preusmeritvi. Zaradi nizkih odkupnih cen mleka kmetija G razmišlja o preusmeritvi v rejo krav dojlj. Sogovorec s kmetije E pove, da bodo velikost njivskih površin ohranili, živinoreja pa je v opuščanju in vztrajajo, dokler jih zavezujejo ukrepi iz naslova mladega prevzemnika. Edini kmetiji, ki razmišljata o širitvi, sta C in I. Kmetija C bo zgradila halo, saj je gradnja predvidena v poslovnem načrtu mladega prevzemnika. Želeli bi si povečati tudi obdelovalne površine, vendar trenutno zemlje ni na razpolago. Sogovornica s kmetije I načrtuje razširitev dejavnosti in ukvarjanje še z ekološko vzgojo sadik vrtnin.

Zanimalo nas je tudi, ali je na kmetijah predviden oziroma zagotovljen naslednik. Na kmetiji B bo prevzemnik sin (zdaj star 55 let), na drugih kmetijah pa nasledstvo še ni dorečeno. Gospodarica s kmetije A (stara 70 let) na vprašanje odgovarja: *»Ne vem, kaj naj na to povem«*, kajti zaradi zdravstvenih razlogov na kmetiji ne more pomagati kaj dosti. Vnukinja hodi v službo in se kmetovanju najverjetneje ne bo posvetila, ker se, kot pravi

gospodarica, *»nima smisla s tem ukvarjati. Se ne splača. Pridelali bomo toliko, da ne bomo kupovali«*. Sogovornici s kmetij C (23 let) in I (42 let) ter sogovorec s kmetije E (37 let) potomcev še nimajo. Na kmetiji G naslednik še ni določen, vendar gospodarice (49 let) ne skrbi, ker mladi na kmetiji radi delajo. Na drugih kmetijah (Č, D, F in H) o naslednikih še ne razmišljajo, saj se morebitni prevzemniki še izobražujejo in si vsi še niti niso izbrali poklicne poti. Sogovorec s kmetije H pove, da na sinovo odločitev glede izbire študija ni hotel vplivati, medtem ko njegov oče ni skrival razočaranja, da vnuk ne nadaljuje izobraževanja na fakulteti kmetijske smeri. Gospodarica s kmetije D navaja: *»Ne mislim, da bi moral kateri ostati na kmetiji. Če bo, bo; če ne, pa ne. Kmetija ena osnova je, ni pa še tovarna, je vseeno družinska kmetija.«*

Gospodar s kmetije F po vsem povedanem o položaju pomurskega kmeta, o lastnih izkušnjah in načrtih intervju zaključil z mislijo: *»Treba je manj jamrati, več delati in se medsebojno spoštovati!«*

5 RAZPRAVA IN SKLEPI

5.1 RAZPRAVA

5.1.1 Nosilci kmetijske dejavnosti

Slovenija spada med države z neugodno starostno strukturo gospodarjev (PRP 2014–2020, 2015). Najmlajša med desetimi intervjuvanimi je bila 23-letna gospodarica, najstarejši pa 81-letni gospodar. Sogovorcev nismo izbirali na podlagi spola in je naključje, da je v vzorcu nosilk kmetijskih gospodarstev kar polovica. Če bi bil naš vzorec reprezentativen, bi bili v njem dve ali pa bi bile največ tri gospodarice, saj so te v spolni strukturi nosilcev kmetijskih gospodarstev v Sloveniji leta 2013 predstavljale skoraj četrtino (Statistical factsheet Slovenia, 2016). Sicer pa za Pomursko statistično regijo velja, da je nadpovprečen in drugi najvišji delež gospodaric v Sloveniji (SURs, 2016k). Prav tako za naš primer ne moremo potrditi trditve, da so gospodarice večinoma starejše in ovdovele, kakor ugotavlja Černič Isteničeva (2003). Temu ustreza samo ena gospodarica, ki je s 66 leti prevzela kmetijo po smrti moža. Ugotavljamo podobno povezavo med starostjo gospodarjev in njihovo izobrazbo kakor Knežević Hočvarjeva in Černič Isteničeva (2010). Tudi naša najstarejša sogovorca sta dosegla samo osnovnošolsko izobrazbo, medtem ko je bil izmed sedmih vprašancev s tako stopnjo izobrazbe samo en gospodar. Vsi drugi so pridobili še dodatno izobrazbo, in sicer vsi izobrazbo kmetijske smeri.

5.1.2 Odločitev za kmetovanje in zadovoljstvo z izbiro

Z izjemo treh gospodarjev vsi drugi izvirajo iz kmečkih družin. Tisti, ki se niso rodili kmečkemu staršem, pa so bili v stiku s kmetovanjem pri sorodnikih (starih starših in stricu) že od zgodnjega otroštva. Od njih so pozneje tudi prevzeli kmetijo. Menijo, da se poklic kmeta na nek način deduje in ni praksa, da bi se nekdo brez vsakršnega znanja in kapitala kar naenkrat odločil, da bo postal kmet. Za nekatere je bila izbira samoumevna in so se za kmetovanje odločili zaradi ohranjanja družinske tradicije, nekateri zaradi zmanjšanih možnosti zaposlitve zunaj kmetije, predvsem zaradi gospodarske krize, dva pa med drugim navajata tudi veselje do kmetovanja. Največjo prednost pri opravljanju svojega poklica vidijo v tem, da so sami svoji gospodarji in si sami razporejajo delovne obveznosti. Navajajo še veselje do dela z živalmi in dela v naravi, gospodar s pridobljeno visokošolsko strokovno izobrazbo kmetijske smeri pa omenja še zadovoljstvo ob prenosu znanja v prakso. Če bi se lahko še enkrat odločali, bi se za kmetovanje, z izjemo enega sogovorca, nedvomno ponovno odločili vsi intervjuvani.

5.1.3 Pridobitev znanja za delo na kmetiji

Intervjuvanci navajajo, da so si znanje, ki ga potrebujejo za kmetovanje, pridobili predvsem doma od staršev, saj so se v delo na kmetiji vključevali že kot otroci. Večina jih je znanje pridobila med izobraževanjem v programih kmetijskih smeri, prav vsi pa poudarjajo pomen izkušenj. Navajajo, da je za uspešno kmetovanje nujno spremljanje novosti, tako s področja skupne kmetijske politike kakor tudi novosti s področja kmetijske pridelave. Informacije jim nudi tudi kmetijska svetovalna služba, ki je tradicionalno pomemben člen pri svetovanju in prenosu znanja na kmeta (PRP 2014–2020, 2015), vendar le, če zanje posebej prosijo. Kljub temu so s kmetijskimi svetovalci zadovoljni, saj ugotavljajo podobno kot izsledki raziskave Izzivi in potrebe v prenosu znanja v kmetijsko prakso v Sloveniji (Černič Istenič in sod., 2012). Svetovalci so preobremenjeni z izvajanjem kmetijske politike in za svetovanje na terenu nimajo časa. Oba intervjuvana kmeta z ekoloških kmetij navajata, da pri nas znanja, ki bi jima bilo v pomoč pri ekološkem načinu pridelave, ne dobita v zadostni meri. Izobraževala sta se na seminarjih v Avstriji, kjer je ekološko kmetijstvo precej bolj razvito kakor pri nas. Kmetje si znanje, ki bi bilo zanje koristno pri kmetovanju, prizadevajo pridobiti v največji meri sami.

5.1.4 Delitev dela na kmetiji in življenje v večgeneracijski kmečki družini

Pinteričeva in sodelavci (2006) ugotavljajo, da so kmetje edina poklicna skupina, ki še vedno ohranja rodnost na ravni samoobnavljanja prebivalstva, vendar so v našem primeru take samo štiri kmetije. Na vseh štirih sta po dva otroka, na treh drugih obravnavanih kmetijah pa po eden. Če podobno kot Knežević Hočevarjeva in Černič Isteničeva (2010) domnevamo, da se rodna doba sklene po 40. letu starosti, je dva naša sogovorca brez otrok še nista zaključila, ena gospodarica pa jo je že. Makarovičeva (1995) ugotavlja, da so kmečke družine v Sloveniji še vedno razširjene, v našem primeru pa je takih več kot polovica kmetij (šest). V našem vzorcu je šest trigeneracijskih kmetij, po dve pa sta dvo- in enogeneracijski. Številčno najmanjša je enogeneracijska kmetija, ki šteje samo dva družinska člana, največje pa so štiri trigeneracijske s po šestimi družinskimi člani.

Podobno kot izsledki drugih raziskav (Pinterič in sod., 2006; Knežević Hočevar in Černič Istenič, 2010; Barbič, 2005) je tudi naša raziskava pokazala, da se dela v kmečkem gospodinjstvu delijo na tipično moška in tipično ženska. Gospodinjska dela so skoraj izključno domena žensk. Moški se gospodinjskih opravil, kot so kuhanje, pomivanje posode, likanje in čiščenje, lotevajo samo v izjemnih primerih. Manjša popravila v stanovanju so naloga moških, živila pa nakupujejo večinoma ženske. Tudi mi ugotavljamo, da so tako kot gospodinjska dela tudi kmečka opravila vezana na spol. Dela s stroji opravljajo moški, ročna poljska opravila pa tako ženske kot moški. Za krmljenje svinj in

obdelovanje zelenjavnega vrta so po navadi zadolžene stare matere. Pri kmečkih delih in gospodinjstvih opravilih po svojih zmožnostih pomaga tudi najmlajša generacija.

Knežević Hočevarjeva (2013) navaja, da je v primerjavi z nekmečkimi družinami za kmečke značilna večja verjetnost, da generaciji odraslih otrok in staršev delata in živita skupaj. Take so, z izjemo dveh, vse v našo raziskavo zajete kmetije. Sogovorci vidijo največjo prednost življenja v večgeneracijski družini v tem, da si delo lahko porazdelijo, kar je pomembno predvsem v delovnih konicah. Kot prednost izpostavljajo tudi vzajemno pomoč. Stari starši so jim pogosto priskočili na pomoč pri varstvu otrok. Kot slabost pa omenijo prilagajanje in dogovarjanje. Ugotavljajo, da je bolj kot v drugih ravno v kmečkih družinah pomembno, da se družinski člani med seboj razumejo. Menijo tudi, da je skrb za starše moralna zaveza in da je ta praksa na vasi že od nekdaj prisotna. Njihove ugotovitve so skladne z izsledki več raziskav, ki ugotavljajo, da je v kmečki družini medgeneracijska solidarnost še vedno prisotna (Pinterič in sod., 2006; Knežević Hočevar in Černič Istenič, 2010; Hribernik, 1995).

5.1.5 Viri dohodka kmečkega gospodinjstva

Tri kmetije ustvarjajo dohodek samo s kmetijsko dejavnostjo, druge pa dohodek kombinirajo z zaposlitvijo zunaj kmetije. Dva gospodarja sta upokojenca, eden pa je zaposlen zunaj kmetije. Svoj ekonomski položaj večina sogovorcev ocenjuje kot dobrega, vendar poudarjajo, da morajo v to vložiti dosti dela. Vsi so prejemniki neposrednih plačil, ki jim predstavljajo velik del prihodka iz kmetijske dejavnosti. Večina jih meni, da so ključna za obstoj kmetije ali pa da se kmetovanje brez njih ne bi več splačalo. Povedo, da je prihodek iz kmetijske pridelave nestabilen, medtem ko so subvencije konstantne in se nanje lahko zanesejo. Ob primerni odkupni ceni kmetijskih pridelkov teh niti ne bi potrebovali.

Ena od oblik diverzifikacije dohodka na kmetiji so dopolnilne dejavnosti (PRP 2014–2020, 2015) in na polovici v raziskavo vključenih kmetij družinski proračun dopolnjujejo tudi na ta način. Kmetijske pridelke in izdelke prodajajo neposredno na kmetiji, s sodelovanjem trgovcev na drobno, večjih odjemalcev in zadrug. Njihovo mnenje o prodaji s sodelovanjem zadrug je deljeno. Medtem ko nekateri zadruge, ki bi skrbele za odkup, pogrešajo, drugi menijo, da niso potrebne.

V pomurskem regionalnem razvojnem programu za obdobje 2014–2020 je prepoznana potreba po povečanju lokalne samooskrbe (Sankovič in sod., 2015). Primer zasledovanja tega cilja je partnersko kmetovanje, za katero se je odločila tudi sogovornica z ekološke

kmetije. Odjemalce oskrbuje z ekološko košarico, v kateri je sveže pridelana zelenjava, neposredno in na tedenski ravni.

5.1.6 Medsebojni stiki in medsebojna pomoč na vasi

Sogovorci opažajo, da je medsebojne pomoči med kmeti čedalje manj. K temu prispevata zmanjševanje števila kmečkega prebivalstva in njihovo staranje. Podobno kot Kovačič (1995) vidijo vzrok tudi v vedno boljši mehaniziranosti kmečkih gospodarstev. Medtem ko se na pomoč drugih kmetov ne zanašajo, pa je opazno, da jim pomagajo sorodniki ali tiste kmetije, s katerimi so sorodstveno povezani. Šest- in petčlanske kmečke družine ne izkazujejo potrebe po pomoči sorodnikov.

Večina intervjuvanih gospodarjev je dejavnih v širši družbeni skupnosti. Podobno kot Makarovičeva (1996) tudi mi ugotavljamo, da so izmed vseh oblik društvenega povezovanja najbolj razširjena prostovoljna gasilska društva. Po naših opažanjih so v družinah, kjer je v več družtvih dejaven gospodar, društveno dejavni tudi drugi družinski člani.

Kovačič (1995) govori o vse večji delovni samozadostnosti kmetov in v primerjavi s preteklostjo vse manjši potrebi po medsebojnem sodelovanju, ki pa se kaže tudi v spremenjeni obliki, na primer v skupni rabi strojev. V strojni krožek in v zadruogo sta, predvsem zaradi ugodnosti, včlanjena po dva sogovorca.

5.1.7 Ugled poklica kmeta in odnos države do kmetijstva

Podobno kot Kovačič (2001) tudi naši sogovorci opažajo, da na ugled kmetijskega poklica vpliva ekonomski položaj kmeta. Prav tako kot omenjeni avtor navajajo tudi, da se kmetu očitata koriščenje subvencij in onesnaževanje okolja, k čemur prispevajo tudi mediji s premalo strokovnim in premalo objektivnim poročanjem. Zadnjo izmed ugotovitev navaja tudi Černič Isteničeva (2011). Mnenje o družbenem ugledu poklica kmeta iz javnomnenjske raziskave, izvedene leta 2013 (Slovensko ..., 2014), delita samo dva sogovorca, ki ga ocenjujeta kot zelo slabega. Drugi intervjuvanci menijo, da ni tako slab oz. da je dober. Slednji so si enotni v tem, da se ugled izboljšuje tudi zato, ker mora biti kmet v današnjih časih vsestranski. Poleg tega mora obvladovati širok spekter znanja in se nenehno tudi izobraževati.

Intervjuvanci ocenjujejo odnos države do kmetijstva zelo različno. En gospodar meni, da je izjemno slab, in dva, da je slab. Gospodarica z ekološke kmetije meni, da je slab samo do

ekološkega kmeta, ker so ekološke kmetije v manjšini. Sogovorci, ki menijo, da je odnos dober, izpostavijo tudi področja, ki bi jih država morala urediti. Kmetje na Goričkem omenjajo predvsem škodo, ki jo povzroča divjad, drugi pa izpostavljajo, da bi morala država izpolniti obljube o pomoči ob neugodnih vremenskih vplivih in da bi morala izdatneje sofinancirati zavarovalne premije pridelkov. Menijo tudi, da kmetijstvu sicer namenja dovolj pozornosti, vendar ima od tega korist samo velik kmet.

5.1.8 Razmere za kmetijstvo in zaznave sprememb po vstopu Slovenije v Evropsko unijo

Večina sogovorcev razmere za kmetijstvo v Sloveniji ocenjuje kot slabe. Skrbijo jih odkupne cene pridelkov. Vsi omenijo odkupne cene mleka, ki po ukinitvi mlečnih kvot in ruskem embargu padajo in po nekaterih napovedih še niso dosegle dna. Povedo, da je v kmetijski pridelavi negotovost, k čemur prispevajo tudi vedno pogostejši vplivi neugodnih vremenskih razmer (toča in suša). Medtem ko na Goričkem opuščajo obdelovanje kmetijskih površin, pa drugi kmetje ne morejo priti do dodatnih obdelovalnih površin. Razpoložljive površine dosegajo tudi zelo visoke cene.

Kmetje navajajo, da se je kmetijstvo po vstopu Slovenije v Evropsko unijo in prevzemu skupne kmetijske politike birokratiziralo. Dodatno administrativno delo jih zelo obremenjuje. Zdi se jim, da jih politika omejuje in da jih nadzorujejo inšpekcijske službe. Vsi intervjuvani so prejemniki neposrednih plačil, skoraj vsi so vključeni v ukrep KOPOP. V prejšnjem programskem obdobju so lahko pridobili več sredstev. Večina jih meni, da so veliki kmetje glede kmetijske politike privilegirani, in napovedujejo propad malih kmetov.

Večina kmetov se je referendumu o vstopu Slovenije v Evropsko unijo udeležila in se izrekla za. Ker so kmetje med intervjujem izpostavljali predvsem probleme, s katerimi se pri kmetovanju soočajo, in slabe strani vključitve v Evropsko unijo, smo bili nad odgovori na vprašanje, ali bi se enako odločili tudi danes, presenečeni, kajti pričakovali smo, da bodo vsi proti. Da bi bila zagotovo proti, sta povedala samo dva gospodarja. Večina jih o odločitvi ni prepričana, dva pa bi se izrekla za.

5.1.9 Načrti za prihodnost

Večina preučevanih kmetij namerava v prihodnosti kmetovati v istem obsegu kot do zdaj. O preusmeritvi razmišljajo zaradi nizkih odkupnih cen mleka na eni kmetiji. Ena kmetija načrtuje širitev dejavnosti, ena pa gradnjo. Na eni izmed kmetij bodo opustili živinorejo.

Kmetom širjenje obsega kmetijske pridelave preprečuje med drugim tudi pomanjkanje obdelovalnih površin.

Za neprekinjen obstoj in razvoj kmetije je nujna tudi pravočasna predaja kmetije (Kovačič, 2001). Na kmetijah z izjemo ene kmetije še niso določili naslednika. Gospodarji z otroki na glas o nasledstvu ne razmišljajo. Menijo, da si morajo morebitni prevzemniki sami želeli poklic kmeta in se tudi sami zanj odločiti. Čeprav nič ne kaže na to, da bi bilo za gospodarje kmetovanje samo poklicna dejavnost in nekatere opravljane kmetijske dejavnosti resnično veseli, ne izkazujejo pretirane čustvene navezanosti na zemljo in rodbinsko tradicijo, kot jo omenja Hribernik (2004). Predvidevamo, da k temu prispevajo tudi razmere v slovenskem kmetijstvu. Kmetijo, na kateri so sicer naslednika že določili, bo prevzel 55-letni sin, ki pa še ni poročen in tudi otrok še nima. Obstaja bojazen, da bo ta kmetija v prihodnosti ugasnila.

5.2 SKLEPI

V sklepnem delu diplomskega dela preverjamo veljavnost hipotez, ki smo si jih zastavili na podlagi raziskovalnih ciljev.

H 1: Kmetje se po vključitvi Slovenije v Evropsko unijo soočajo z večjim ekonomskim tveganjem in dodatnim administrativnim delom. Zaznavajo predvsem negativne učinke pristopa.

Hipotezo potrjujemo. Intervjuvanci razmere v kmetijstvu ocenjujejo kot slabe. Skrbijo jih predvsem nizke odkupne cene kmetijskih pridelkov in negotovi dohodki. Tisti, ki svojega ekonomskega položaja ne ocenjujejo kot slabega, povedo, da zadovoljiv dohodek zahteva veliko vložnega dela. Po pristopu k Evropski uniji zaznavajo dodatno obremenjenost z administrativnim delom. Menijo tudi, da jih država s politiko omejuje in da se nad njimi izvaja inšpekcijski nadzor. Kljub navedenemu bi se na ponovnem referendumu o vključitvi Slovenije v Evropsko unijo proti izrekla samo dva sogovorca.

H 2: Kmetje menijo, da država kmetijstvu ne namenja dovolj pozornosti in da so potisnjeni na rob.

Hipoteza je ovržena. Kmetje menijo, da država kmetijstvu kot celoti namenja dovolj pozornosti. Želijo pa si, da bi uredila posamezna področja. Ne menijo, da so potisnjeni na rob. Prav tako se izboljšuje tudi družbeni ugled poklica kmeta, zato se kmetje kot poklicna skupina ne počutijo marginalizirani.

H 3: Kmetijska svetovalna služba kmetom znanja ne poda v tolikšni meri, da bi pokrila njihove potrebe.

Hipoteza je potrjena. Svetovalci so z izvajanjem kmetijske politike preobremenjeni in nimajo časa za terensko delo. Ker kmeta z ekoloških kmetij izobraževalnih vsebin, ki jih potrebuje pri svojem kmetovanju, pri nas nista bila deležna, sta se dodatno izobraževala v tujini. Pri pridobivanju novega znanja je opazna predvsem lastna angažiranost kmetov.

H 4: Kmetje si sicer med seboj pomagajo, so dejavni v vaških skupnostih in različnih društvih ter včlanjeni v zadruge, vendar so vedno bolj samozadostni.

Hipoteza je delno potrjena. Izsledki raziskave sicer kažejo, da medsebojna pomoč kmetov pri kmečkih opravilih zamira, se pa po drugi strani zelo zanašajo na pomoč sorodnikov in tistih kmetij, s katerimi so sorodstveno povezani. Večina jih v strojni krožek ali zadrugo ni včlanjena. Dejavnější so v drugih društvih, predvsem v prostovoljnem gasilskem društvu.

H 5: Kmetje živijo v dvo- ali večgeneracijskih družinah. Mlajša in starejša generacija si med seboj pomagata. Vsi člani kmečkega gospodinjstva pomagajo pri kmečkih opravilih, gospodinjstva dela pa so domena žensk. Značilna je delitev dela po spolu.

Hipotezo potrjujemo. Večina obravnavanih kmečkih gospodinjstev je dvo- ali trigeneracijskih. Pri kmečkih opravilih pomagajo vsi družinski člani. Kmečka opravila in gospodinjstva dela so vezana na spol. Gospodinjstva dela opravljajo predvsem ženske. Opažamo, da si mlajše in starejše generacije vzajemno pomagajo. Ugotavljamo, da je medgeneracijska solidarnost še vedno prisotna.

H 6: Gospodarje skrbi prihodnost družinskih kmetij, saj mlajše generacije ne kažejo zanimanja za kmetovanje.

Hipoteza je ovržena. Prevzemnik je določen samo na eni od desetih kmetij. Glede na starost najmlajše generacije za druga kmečka gospodarstva ne moremo trditi, da do prevzema ne bo prišlo pravočasno. Gospodarji ne kažejo pretirane čustvene navezanosti na kmetijo in jih v razmerah, v kakršnih je kmetijstvo, ne skrbi, da bi nasledniki opustili kmetovanje.

6 POVZETEK

V pričujočem diplomskem delu se osredotočamo na pomurskega kmeta kot osrednjega subjekta družinske kmetije, ki je prevladujoča oblika kmetovanja. Pomurje je izrazito kmetijskega značaja in je prepoznano kot regija z najugodnejšimi naravnimi danostmi za kmetijsko pridelavo v Sloveniji. Naš namen je bil dobiti vpogled v položaj pomurskega kmeta v ožjem in širšem socialnem okolju. Zanimalo nas je njegovo doživljanje življenja in dela na kmetiji. Izvedeti smo želeli, s kakšnimi težavami se pri svojem kmetovanju srečuje, kakšne so njegove izkušnje in kakšni njegovi načrti.

Odločili smo se za kvalitativni pristop in na območju Pomurske statistične regije z desetimi nosilci kmetijskih gospodarstev izvedli delno strukturiran intervju. Ugotovili smo, da se kmetje po pristopu Slovenije v Evropsko unijo in prevzemu skupne kmetijske politike soočajo z večjim ekonomskim tveganjem in dodatnim administrativnim delom. Skrbijo jih predvsem nizke odkupne cene kmetijskih pridelkov in negotov dohodek. Kmetijska politika jih pri njihovem kmetovanju omejuje in nad njimi se izvaja inšpekcijski nadzor. Zaznavajo predvsem negativne učinke pristopa. Čeprav bi morala država posamezna področja še urediti, se jim zdi, da kmetijstvu namenja dovolj pozornosti in da niso odrinjeni na rob. Prav tako se izboljšuje tudi ugled poklica kmeta, zato se kmetje kot poklicna skupina ne počutijo marginalizirani. Kmetijska svetovalna služba kmetom znanja ne poda v tolikšni meri, da bi pokrila njihove potrebe. Zaradi preobremenjenosti z izvajanjem kmetijske politike svetovalci časa za terensko delo nimajo. Kmetje to razumejo in so z njimi kljub temu zadovoljni. Izobraževalne vsebine še posebej pogošata kmeta z ekoloških kmetij. Po izsledkih raziskave, ki smo jo izvedli, so kmetje društveno precej dejavni. Opazno je zamiranje medsebojne pomoči kmetov pri kmečkih opravilih, medtem ko se na pomoč sorodnikov zelo zanašajo. Ugotavljamo tudi, da je večina proučevanih družinskih kmetij dvo- ali večgeneracijskih. Mlajša in starejša generacija si vzajemno pomagata. Pri kmečkih opravilih pomagajo vsi družinski člani. Tako kot kmečka opravila so tudi gospodinjska dela izrazito vezana na spol, saj so v domeni žensk. Na večini kmetij nasledstvo še ni urejeno, kar pa glede na starost najmlajše generacije ni zaskrbljujoče. Gospodarjev ne skrbi, da se prihodnje generacije ne bi odločile za nadaljevanje kmetovanja.

Ugotovitev ni mogoče posploševati na celotno kmečko populacijo, kljub temu pa nam je uspelo dobiti vpogled v življenje in delo pomurskega kmeta.

7 VIRI

- AJPES. 2016. Poslovni subjekti v Poslovnem registru Slovenije po področjih dejavnosti SKD in po skupinah, stanje na dan 31. 3. 2016. Agencija Republike Slovenije za javnopravne evidence in storitve: 1 str.
http://www.ajpes.si/doc/Registri/PRS/Porocila/posl_subj_skd_skup_31032016.pdf
(15. maj 2016)
- Bajželj M. 2016. Regije v številkah – Statistični portret slovenskih regij 2016. Ljubljana, Statistični urad Republike Slovenije: 47 str.
<http://www.stat.si/StatWeb/Common/PrikaziDokument.ashx?IdDatoteke=8941>
(5. jul. 2016)
- Barbič A. 1990. Kmetov vsakdan: položaj in prihodnost družinskih kmetij na Slovenskem. Ljubljana, Cankarjeva založba: 349 str.
- Barbič A. 2005. Izzivi in priložnosti podeželja. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede: 343 str.
- Bedrač M., Cunder T. 2006. Slovenska kmetijska politika in večnamenskost kmetijstva. V: Slovenija v EU – izzivi za kmetijstvo, živilstvo in podeželje. 3. konferenca DAES, Moravske Toplice, 10.–11. november 2005. Kavčič S. (ur.). Ljubljana, Društvo agrarnih ekonomistov Slovenije: 243–257
- CAP context indicators 2014–2020: 2015 update. Agriculture and rural development. European Commission: 239 str.
http://ec.europa.eu/agriculture/cap-indicators/context/2015/full-text_en.pdf
(29. apr. 2016)
- Cunder T. 2002. Strukturne spremembe v slovenskem kmetijstvu in razvoj podeželja. V: Podeželje na prelomu tisočletja: problemi in izzivi. Mednarodna znanstvena geografska konferenca, Ljubljana, 19.–21. september 2001. Klemenčič M. M. (ur.). Ljubljana, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete: 123–137
- Cunder T. 2009. Pomursko kmetijstvo in njegove razvojne možnosti. V: Pomurje: geografski pogledi na pokrajino ob Muri. Kikec T. (ur.). Ljubljana, Zveza geografov Slovenije; Murska Sobota: Društvo geografov Pomurja: 117–129

- Černič Istenič M. 2003. Potential of farm women in Slovenia for rural development. V: Perspektive žena u obiteljskoj poljoprivredi i ruralnom razvoju: knjiga odabranih radova sa međunarodnog znanstvenog skupa. Ilak Peršurić A. S. (ur.). Poreč: Institut za poljoprivredu i turizam: 52–67
- Černič Istenič M. 2010. Studying fertility behavior of farm population as a contribution to understanding overall low fertility trends: the case of Slovenia. V: From community to consumption: new and classical themes in rural sociological research. Bonanno A., Bakker H., Jussaume R. A., Kawamura Y., Shucksmith M. (ur.). Bingley, Emerald Group Publishing Limited. (Research in rural sociology and development, 16: 77–91)
- Černič Istenič M. 2011. Medijska podoba kmetijstva in kmeta v Sloveniji. V: Politike reprezentacije v Jugovzhodni Evropi na prelomu stoletij. Petrović T. (ur.). Ljubljana, Založba ZRC: 76–99
- Černič Istenič M., Udovč A., Knežević Hočevar D., Kapun S. 2012. Izzivi in potrebe v prenosu znanja v kmetijsko prakso v Sloveniji: zaključno poročilo ciljnega raziskovalnega projekta (šifra projekta V4-1061). Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo: 121 str.
- Dolenšek M., Jerič D. 1997. Združenja za medsosedsko pomoč – strojni krožki. Ljubljana, Zveza združenj za medsosedsko pomoč – strojnih krožkov Slovenije: 43 str.
- Erjavec E., Juvančič L. 1999. Razsežnosti vključevanja Slovenije v Evropsko unijo za slovensko kmetijstvo in podeželje. V: Slovenija in evropski izzivi 2. Bučar M. (ur.). Ljubljana, Slovensko panevropsko gibanje: 102–136
- Erjavec E., Kavčič S., Gliha S., Juvančič L., Cunder T., Golež M., Orešnik I. 2001. Neugodna velikostna struktura slovenskega kmetijstva in možnosti njenega reševanja. V: Posestna sestava in kmetijska politika: zbornik posveta. XVI. Tradicionalni posvet Kmetijske svetovalne službe Slovenije, Bled, 26.–27. november 2001. Filipič M. (ur.). Ljubljana, Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije: Kmetijska svetovalna služba: 8–27
- Erjavec E., Rednak M., Volk T. 1998. Evropska unija in slovensko kmetijstvo - koristi in stroški vključevanja. Teorija in praksa, 35, 1: 181–198
- FAO. 2014a. The state of food and agriculture. Innovation in family farming. Rome, Food and Agriculture Organization of the United Nations: 139 str.
<http://www.fao.org/3/a-i4040e.pdf> (23. apr. 2016)

- FAO, 2014b. Feeding the world, caring for the earth. 2014 International year of family farming. Rome, Food and Agriculture Organization of the United Nations: 2 str.
http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/iyff/pdf/EN_IYFF_BROCHURE.pdf
(26. apr. 2016)
- Garner E., de la O Campos A. P. 2014. Identifying the »family farm«: an informal discussion of the concepts and definitions. ESA Working Paper No. 14-10. Rome, Food and Agriculture Organization of the United Nations: 31 str.
<http://www.fao.org/3/a-i4306e.pdf> (23. feb. 2016)
- Hribernik F. 1993. Vloga izobraževanja v razvoju kmetijstva. *Sodobno kmetijstvo*, 26, 11: 458–462
- Hribernik F. 1995. Nekateri vidiki socio-demografskega položaja kmečkih družin v Sloveniji. *Socialno delo*, 34, 3: 203–216
- Kerbler B. 2011. Ohranjanje medgeneracijske kontinuitete kot pogoj za zagotavljanje socialne varnosti starejše generacije kmečkega prebivalstva. *Acta agriculturae Slovenica*, 97, 1: 53–61
- Knežević Hočevar D. 2013. Etnografija medgeneracijskih odnosov: dom in delo na kmetijah skozi življenjske pripovedi. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU: 245 str.
- Knežević Hočevar D., Černič Istenič M. 2010. Dom in delo na kmetijah: raziskava odnosov med generacijami in spoloma. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU: 158 str.
- Kovačič M. 1995. Funkcije kmetijstva v prihodnjem razvoju podeželja. V: Izhodišča, sestavine in problemi celovitega razvoja podeželja v Sloveniji. Zbornik posveta. Kovačič M. (ur.) Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Inštitut za agrarno ekonomiko: 61–73
- Kovačič M. 2001. Podjetniške in sociološke značilnosti kmetij v Sloveniji. V: Učinki reforme slovenske kmetijske politike. 1. konferenca DAES, Ljubljana, 1. oktober 2001. Erjavec E., Juvančič L. (ur.). Ljubljana, Društvo agrarnih ekonomistov Slovenije: 209–221
- Kovačič M. 2004. Socialni položaj kmetov v Sloveniji. *Sodobno kmetijstvo*, 37, 8: 19–27
- Kovačič M., Udovč A., 2003. Razvojni trendi v slovenskem kmetijstvu. Zbornik Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani, *Kmetijstvo*, 81, 2: 297–311

- Krajnc A. 2014. Struktura kmetijskih gospodarstev, podrobni podatki, Slovenija in statistične regije, 2013 – končni podatki. Statistični urad Republike Slovenije (30. junij 2014).
<http://www.stat.si/StatWeb/glavnanavigacija/podatki/prikazistaronovico?IdNovice=6352>
(11. jul. 2016)
- Logar E. 2015. Gradniki in učinki socialnega kapitala v podeželski skupnosti: primeri z Gorenjske in Sauerlanda. Magistrsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Oddelek za zgodovino: 116 str.
http://geo.ff.uni-lj.si/pisnadela/pdfs/magB_201505_erik_logar.pdf (2. apr. 2016)
- Makarovič M. 1995. Družinsko življenje v luči slovenskega narodopisja. V: Družina: zbornik predavanj in razprav na osrednjih strokovnih prireditvah v Sloveniji v letu družine v Cankarjevem domu v Ljubljani, 25. in 26. oktober 1994. Ramovš J. (ur.). Ljubljana, Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo, logoterapijo in antropohigieno: 221–245
- Makarovič M. 1996. Medsebojna pomoč, medsebojni stiki in povezava na podeželju. *Anthropos*, 28, 3/4: 126–138
- Mesec B. 1998. Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu. Ljubljana, Visoka šola za socialno delo: 470 str.
- MKGP. 2016. Zadružništvo: učinkovit model poslovnega organiziranja. Ljubljana, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano: 49 str.
<http://www.program-podezelja.si/sl/knjiznica/100-zadruznistvo-ucinkovit-model-poslovnega-organiziranja/file> (20. mar. 2016)
- Pinterič L., Černič Istenič M., Vrtačnik J. 2006. Kmečka družina na prehodu od tradicionalnosti k post-modernosti. *Acta agriculturae Slovenica*, 88, 2: 101–116
- Poročilo o stanju kmetijstva, živilstva, gozdarstva in ribištva v letu 2014. 2015. Kmetijski inštitut Slovenije in Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano: 234 str.
http://www.mkgp.gov.si/fileadmin/mkgp.gov.si/pageuploads/podrocja/Kmetijstvo/ZP-2014-splosno_priloge.pdf (21. jan. 2016)
- Potočnik Slavič I. 2009. Socialni kapital na slovenskem podeželju. *Dela* – Oddelek za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani, 31: 21–36

Program spodbujanja konkurenčnosti pomurske regije v obdobju 2010–2015 (prečiščeno besedilo). 2014. Republika Slovenija. Vlada Republike Slovenije: 46 str.

http://www.mgert.gov.si/fileadmin/mgert.gov.si/pageuploads/Regionalni_razvoj/Pomurje/Cistopis_programa_Pomurje_2010_2015_april_2014_.pdf (26. feb. 2016)

PRP 2014–2020. Program razvoja podeželja RS za obdobje 2014–2020. 2015. Različica 1.3. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, Direktorat za kmetijstvo: 825 str.

http://program-podezelja.si/images/SPLETNA_STRAN_PRP_NOVA/1_PRP_2014-2020/1_1_Kaj_je_program_razvoja_pode%20%C5%BEelja/POTRJEN_PRP_13_2_2015/PRP_2014-2020_potrjen_13.2.2015.pdf (20. jan. 2016)

Regionalni razvojni program pomurske regije 2007–2013. 2007. Regionalna razvojna agencija Mura, d. o. o.: 252 str.

http://web.rra-mura.com/prenosi/rrp_pomurje_2007-2013.zip (15. maj 2013)

Resolucija o strateških usmeritvah razvoja slovenskega kmetijstva in živilstva do leta 2020 – »Zagotovimo.si hrano za jutri« (ReSURSKŽ). Ur. l. RS št. 25-1096/2011

Sankovič M., Krapec D., Potočnik Magdič S., Svetec M., Gönc F., Varga R., Ulčar D. 2015. Regionalni razvojni program Pomurja 2014–2020. Verzija 1.0. Murska Sobota, Regionalna razvojna agencija Mura, d. o. o.: 186 str.

http://www.rcms.si/sites/default/files/datoteke/staticne/RRP%202014-2020_1.0_maj%2015%20FINAL.pdf (7. jul. 2016)

Slovenija. Pokrajine in ljudje. 2001. Perko D., Orožen Adamič M. (glavna ur.). Tretja izdaja. Ljubljana, Mladinska knjiga: 735 str.

Slovensko javno mnenje 2013, SJM 2013/3: tabelarni pregled. 2014. Toš N., Vovk T. (ur.). Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Inštitut za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij: 194 str.

http://www.cjm.si/ul/2013C/3_tabele_skupno.pdf (3. maj 2016)

Statistical factsheet European Union: april 2016. 2016. Agriculture and rural development. European Commission: 20 str.

http://ec.europa.eu/agriculture/statistics/factsheets/pdf/eu_en.pdf (14. apr. 2016)

Statistical factsheet Slovenia: april 2016. 2016. Agriculture and rural development. European Commission: 14 str.

http://ec.europa.eu/agriculture/statistics/factsheets/pdf/si_en.pdf (14. apr. 2016)

Strategija za izvajanje resolucije o strateških usmeritvah razvoja slovenskega kmetijstva in živilstva do leta 2020. 2014. Ministrstvo za kmetijstvo in okolje: 171 str.

http://www.mkgp.gov.si/fileadmin/mkgp.gov.si/pageuploads/podrocja/Kmetijstvo/strategija_razvoj_slo_kmetijstva_2020.pdf (14. mar. 2016)

SURS. 2016a. Skupna in kmetijska zemljišča kmetijskih gospodarstev po statističnih regijah, Slovenija, večletno. Statistični urad Republike Slovenije.

http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=1573802S&ti=&path=../Database/Okolje/15_kmetijstvo_ribistvo/03_kmetijska_gospod/08_15738_kmet_gosp_stat_reg/&lang=2 (20. feb. 2016)

SURS. 2016b. Število živine po statističnih regijah, Slovenija, večletno. Statistični urad Republike Slovenije.

http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=1573804S&ti=&path=../Database/Okolje/15_kmetijstvo_ribistvo/03_kmetijska_gospod/08_15738_kmet_gosp_stat_reg/&lang=2 (20. feb. 2016)

SURS. 2016c. Regionalna bruto dodana vrednost v osnovnih cenah po dejavnostih, statistične regije, Slovenija, letno. Statistični urad Republike Slovenije.

http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=0309203S&ti=&path=../Database/Ekonomsko/03_nacionalni_racuni/30_03092_regionalni_rac/&lang=2 (1. apr. 2016)

SURS. 2016č. Zaposlenost po dejavnostih, statistične regije, Slovenija, letno. Statistični urad Republike Slovenije.

http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=0309205S&ti=&path=../Database/Ekonomsko/03_nacionalni_racuni/30_03092_regionalni_rac/&lang=2 (1. apr. 2016)

SURS. 2016d. Kmetijska gospodarstva, splošni pregled, Slovenija, po letih. Statistični urad Republike Slovenije.

http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=1556001S&ti=&path=../Database/Okolje/15_kmetijstvo_ribistvo/03_kmetijska_gospod/00_15560_splosno/&lang=2
(26. feb. 2016)

SURS. 2016e. Vložek dela v kmetijstvu (PDM), po statističnih regijah, Slovenija, 2000 in 2010. Statistični urad Republike Slovenije.

http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=15P9103S&ti=&path=../Database/Kmetijstvo_2010/00_kazalniki/03_15P91_stat_regije/&lang=2 (21. feb. 2016)

SURS. 2016f. Regionalni bruto domači proizvod, statistične regije, Slovenija, letno. Statistični urad Republike Slovenije.

http://pxweb.stat.si/pxweb/dialog/varval.asp?ma=0309201S&ti=&path=.%2FDatabase%2FEkonomsko%2F03_nacionalni_racuni%2F30_03092_regionalni_rac%2F&xu=&yp=&lang=2 (8. apr. 2016)

SURS. 2016g. Računi gospodinjstev po kohezijskih in statističnih regijah (ESR 2010), Slovenija, letno. Statistični urad Republike Slovenije.

http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=0309211S&ti=&path=../Database/Ekonomsko/03_nacionalni_racuni/30_03092_regionalni_rac/&lang=2 (6. apr. 2016)

SURS. 2016h. Kmetijska gospodarstva - splošni pregled po statističnih regijah, Slovenija, večletno. Statistični urad Republike Slovenije.

http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=1573801S&ti=&path=../Database/Okolje/15_kmetijstvo_ribistvo/03_kmetijska_gospod/08_15738_kmet_gosp_stat_reg/&lang=2 (12. apr. 2016)

SURS. 2016i. Kmetijska gospodarstva po velikostnih razredih kmetijskih zemljišč v uporabi (KZU) in statističnih regijah, Slovenija, večletno. Statistični urad Republike Slovenije.

http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=1573803S&ti=&path=../Database/Okolje/15_kmetijstvo_ribistvo/03_kmetijska_gospod/08_15738_kmet_gosp_stat_reg/&lang=2 (9. apr. 2016)

SURS. 2016j. Kmetijska gospodarstva, ekonomska velikost in KZU po tipu kmetovanja in statističnih regijah, Slovenija, večletno. Statistični urad Republike Slovenije.

http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=1573806S&ti=&path=../Database/Okolje/15_kmetijstvo_ribistvo/03_kmetijska_gospod/08_15738_kmet_gosp_stat_reg/&lang=2 (12. apr. 2016)

SURS. 2016k. Družinska delovna sila po spolu in povprečni starosti, po statističnih regijah, Slovenija, 2000 in 2010. Statistični urad Republike Slovenije.

http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=15P4119S&ti=&path=../Database/Kmetijstvo_2010/05_delovna_sila/02_15P41_stat_regije/&lang=2 (6. apr. 2016)

SURS. 2016l. Splošna izobrazba in polnovredne delovne moči (PDM) gospodarjev-upraviteljev na družinskih kmetijah, po statističnih regijah, Slovenija, 2000 in 2010. Statistični urad Republike Slovenije.

http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=15P4112S&ti=&path=../Database/Kmetijstvo_2010/05_delovna_sila/02_15P41_stat_regije/&lang=2 (17. maj 2016)

SURS. 2016m. Kmetijska izobrazba in polnovredne delovne moči (PDM) gospodarjev-upraviteljev na družinskih kmetijah, po statističnih regijah, Slovenija, 2000 in 2010. Statistični urad Republike Slovenije.

http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=15P4115S&ti=&path=../Database/Kmetijstvo_2010/05_delovna_sila/02_15P41_stat_regije/&lang=2 (8. apr. 2016)

SURS. 2016n. Družinska delovna sila po zaposlitvenem statusu in polnovredni delovni moči (PDM), po statističnih regijah, Slovenija, 2010. Statistični urad Republike Slovenije.

http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=15P4128S&ti=&path=../Database/Kmetijstvo_2010/05_delovna_sila/02_15P41_stat_regije/&lang=2 (8. apr. 2016)

SURS. 2016o. Prebivalstvo po: statistična regija, leto. Statistični urad Republike Slovenije.

http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/viewplus.asp?ma=H218S&ti=&path=../Database/Hitre_Repozitorij/&lang=2 (30. mar. 2016)

Udovč. A., Avsec F., Pavlovič M., Perpar A., Miličič V., Mihičinac M., Klodič M., Podgoršek J. 2012. Analiza ovir za učinkovitejše združevanje in povezovanje proizvajalcev kmetijskih proizvodov za skupno trženje. Zaključno poročilo o rezultatih ciljnega raziskovalnega projekta. Ljubljana, Biotehniška fakulteta: 95 str.

Udovč A., Kovačič M., Kramarič F. 2006. Socio-ekonomski tipi kmetij po podatkih popisa kmetijskih gospodarstev v letu 2000. V: Slovenija v EU – izzivi za kmetijstvo, živilstvo in podeželje. 3. konferenca DAES, Moravske Toplice, 10.–11. november 2005. Kavčič S. (ur.). Ljubljana, Društvo agrarnih ekonomistov Slovenije: 71–79

Uredba (EU) št. 1305/2013 Evropskega parlamenta in sveta z dne 17. december 2013 o podpori za razvoj podeželja iz Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja (EKSRP) in razveljavitvi Uredbe Sveta (ES) št. 1698/2005. Uradni list Evropske unije.

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:347:0487:0548:SL:PDF>

(4. apr. 2016)

Vogrinc J. 2008. Kvalitativno raziskovanje na pedagoškem področju. Ljubljana, Pedagoška fakulteta, Univerza v Ljubljani: 228 str.

ZAHVALA

Iz srca se zahvaljujem mentorici prof. dr. Majdi Černič Istenič, da me je sprejela pod svoje okrilje. Hvala za usmerjanje in korekten odnos.

Recenzentu prof. dr. Emilu Erjavcu najlepša hvala za hitro odzivnost pri pregledu naloge in za vse predlagane popravke.

Iskrena hvala tudi predsedniku komisije doc. dr. Silvestru Žgurju za natančen pregled diplomske naloge.

Besede zahvale namenjam tudi gospe Sabini Knehtl iz referata za študente za vso pomoč pri urejanju administrativnih obveznosti, predvsem pa za njen dobrohoten odnos do študentov.

Gospe Jerneji Bogataj iz knjižnice se zahvaljujem za bibliografski in tehnični pregled naloge. Hvala za hitro odzivnost in prijaznost.

Najlepša hvala Tadeju Karoliju za lektoriranje izvlečka v angleškem jeziku.

Hvala vsakemu udeležencu raziskave posebej. Neizmerno sem vam hvaležna za prijaznost in za čas, ki ste mi ga namenili.

Hana Jontez, prisrčna hvala za vse besede spodbude in za pomoč pri oblikovanju diplomske naloge. Hvala, da sem se lahko v vsakem trenutku zanesla nate.

Hvala sošolcem Andreju, Andreji, Anji, Maši, Sari, Tini in Vidi za vse nepozabne skupne trenutke. Hvala za vso oporo in za prijateljstvo, ki se je iz študijskih časov ohranilo vse do danes.

Posebna zahvala je namenjena dragim staršem, ki so mi študij omogočili in tako potrpežljivo čakali na ta trenutek.

Hvala vam, da ste vsak na svoj način prispevali k nastanku tega diplomskega dela.

PRILOGE

Vprašalnik za intervju

1. Kako dolgo že kmetujete in zakaj ste se odločili za poklic kmeta? Katere prednosti vidite v opravljanju svojega poklica? Bi ga ponovno izbrali, če bi se lahko še enkrat odločali?
2. Na kakšen način ste si pridobili znanje, ki ga potrebujete pri kmetovanju? Vam pri seznanjanju z novostmi iz kmetijske pridelave pomaga tudi kmetijska svetovalna služba?
3. Kdo vse dela na vaši kmetiji in kako si delite delo?
4. Katere so prednosti in slabosti življenja v večgeneracijski družini?
5. Kaj je glavni vir dohodka vašega gospodinjstva? Koliko družinskih članov je zaposlenih zunaj kmetije? Kako ocenjujete svoj ekonomski položaj? Kam prodajate pridelke?
6. Si kmetje pri opravljanju kmečkih del pomagata med seboj? Ste dejavni v vaški skupnosti ali včlanjeni v društva in zadruge?
7. Kako ocenjujete ugled poklica kmeta v družbi? Kakšen je po vašem mnenju odnos države in njenih ustanov do kmetijstva? Se vam zdi, da se mu namenja dovolj pozornosti?
8. Kako ocenjujete razmere v kmetijstvu v Sloveniji? Katere spremembe opazate po vstopu Slovenije v Evropsko unijo? Ali poznate program skupne kmetijske politike in ali se poslužujete njenih ukrepov? Kako jih ocenjujete? Kakšne bodo po vašem mnenju razmere za kmetovanje čez deset let v primerjavi z današnjimi?
9. Kako ste se opredelili na referendumu o vstopu Slovenije v Evropsko unijo? Bi se danes morda opredelili drugače? Kako bi se in zakaj?
10. Kakšni so vaši načrti v zvezi s kmetijo? Boste v prihodnosti kmetovali v enakem obsegu kot zdaj? Ali ste na kmetiji že določili naslednika?
11. Bi k povedanemu želeli še sami kaj dodati?

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ZOOTEHNIKO

Mojca BALAŠKO

**POLOŽAJ POMURSKEGA KMETA:
IZKUŠNJE IN NAČRTI**

DIPLOMSKO DELO

Univerzitetni študij

Ljubljana, 2016